

Ammarnäs kyrkstad

– Lapplatsen –

Gudrun Norstedt

2012

Länsstyrelsen
Västerbotten

Meddelande 6 • 2012

Innehåll

Förord	3
Inledning	4
Kapellet i Ammarnäs kommer till	4
Ansökan till domkapitlet	4
Ammarnäs kapell invigs	6
Gillesnuole lever vidare.....	6
Ammarnäs tar slutligen över	6
Kapellets nyttjande	8
Fjällsamer	8
Nybyggare	9
Faktiskt närvarande	9
Långväga besökare	9
Lapplatsens tillkomst.....	10
Den första bodplatsen.....	10
Nuvarande Lapplatsen	13
Fastigheten utvidgas och delas	14
Livet på Lapplatsen	17
När inföll kyrkhelgerna?	17
Berättelser från bodarna	17
Kyrkstadsseden försvinner	18
Fast boende.....	19
En kär plats.....	20
Arbetet med att skydda Lapplatsen	21
Lagskydd åberopas	21
En skyddande resolution	22
Byggnadsminne diskuteras.....	23
Kommunalt planskydd	24
Förnyade diskussioner	24
Ett oavslutat kapitel	25
Lapplatsens byggnader.....	27
Bod 1–2 (a)	28
Bod 3–4 (b).....	29
Bod 5 (bortflyttad).....	29
Bod 6 (f)	30
Bod 7 (bortflyttad).....	30
Bod 8–9 (d).....	31
Bod 10 (c).....	31
Bod 11 (e).....	32
Bod 12 (l; ditflyttad)	33
Bod 13 (g).....	34
Bod 14–15 (h).....	34
Bod 16 (i).....	35
Bod 17 (j).....	35
Bod 18 (k).....	35
Bod 19 (n; ditflyttad)	37
Bod 20 (ditflyttad)	37
Källor.....	38
Tryckta bearbetningar.....	38
Elektroniskt publicerade bearbetningar	38
Otryckta källor.....	38
Muntliga informanter	40
Bilaga. Bilder i Västerbottens museums arkiv	41

Förord

Våra kvarvarande kyrkstäder utgör ett av de kulturhistoriskt värdefullaste inslagen i länet. Kyrkstäder förekommer bara i norra Sverige och i någon omfattning också i Österbotten. Man kan därmed säga att de är världsunika. Det har funnits ett sjuttiotal kyrkstäder i landet, varav 16 är bevarade. 28 kyrkstäder har funnits i Västerbotten, 12 i kustbygden och 16 i den forna lappmarken. Idag finns fem kyrkstäder kvar: Lövånger, Skellefteå, Byske, Fatmomakke och Ammarnäs. Utöver dessa finns kyrkstugor och mindre rester av kyrkstäder kvar på ytterligare några platser. Forskningen har mest ägnat sig åt de större kyrkstäderna i kustlandet och kunskapen om de samiskt präglade kyrkstäderna i Fatmomakke och Ammarnäs har varit bristfällig.

Genom en särskild satsning från Riksantikvarieämbetet år 2010 fick Länsstyrelsen möjlighet att söka särskilda medel för att förbättra kunskapsunderlaget för de norrländska kyrkstäderna. Länsstyrelserna har sedan mycket lång tid

möjlighet att reglera förvaltningen och nyttjandet av kyrkstäder, vilket grundar sig på några gamla ”kungliga brev”. Kulturdepartementet har påbörjat en översyn av dessa dokument, vilket kan medföra ett upphävande. Inför detta fick Riksantikvarieämbetet i uppdrag att avsätta medel för att öka kunskapen om och förståelsen för kyrkstäderna och kyrkstadstraditionen i landet.

Med bakgrund av detta tog Länsstyrelsen initiativ till genomförande av två historiska studier av kyrkstäderna i Ammarnäs och Fatmomakke. ”Ammarnäs kyrkstad – Lapplatsen”, författad av fil. mag. Gudrun Norstedt, är den första av dessa rapporter som publiceras. Vår förhoppning är att den ska bidra till intresset för att bevara Lapplatsen på ett värdigt, ödmjukt och kulturhistoriskt riktigt sätt!

Bo Sundin
Länsantikvarie

Uppdraget att göra en historisk faktasammanställning om Ammarnäs kyrkstad visade sig vara svårare än väntat. I arkiven finns mycket litet att hämta, förmodligen för att kyrkstaden kommit till och vuxit fram på ett oreglerat sätt. Först i samband med avvittringen anvisades ett område för kyrkstaden, som då redan funnits i Ammarnäs i omkring 50 år. Därefter är källorna åter tystlåtna tills skyddsarbetet inleds på 1940-talet.

De bästa källorna till kyrkstadens – Lapplatsens – historia har visat sig vara de många hjälpsamma människor som kan berätta om Lapplatsen i äldre tid. Särskilt vill jag tacka: Marianne Nilsson, som guidade mig på Lapplatsen i juni 2011, samt Susanna Andersson, Alf Anders Emanuelsson, Kristina Forsvall, Aina Jonsson, Sigvard Jonsson, Valentin Jonsson, Arne Larsson, Gunnel Omma,

Göran Persson, Sven Göte Persson, Folke Renfjäll, Anders Skum och Dan Ögren, som per telefon besvarat mina frågor om bodarnas historia.

Stor hjälp har jag också haft av Cuno Bernhardsson vid Forskningsarkivet i Umeå, som ledde mig på spåret till många av de arkiv som faktiskt visade sig innehålla material. Dessutom vill jag rikta ett stort tack till alla engagerade och professionella arkivarier som jag varit i kontakt med vid ATA, DAUM, Folkrorelsearkivet, Nordiska museet, Riksarkivet och Västerbottens museum.

Färgbilderna från Lapplatsen är i samtliga fall tagna av författaren i juni 2011.

Gudrun Norstedt

Inledning

Kyrkstäder har förekommit inom nästan varje socken i Norrbotten, Västerbotten, Lappland och norra Ångermanland, ibland bara vid sockenkyrkan men ofta även vid olika kapellkyrkor. Kyrkstäderna bestod av enkla övernattningsbostäder som användes i samband med kyrkhelger eller vid andra besök i kyrkbyn. Byggnadsskicket har skilt sig åt mellan olika grupper. Bönder har byggt stugor eller hus med flera kammare, medan renskötande samer har byggt kåtor eller bodar. Kyrkstäder med samiska byggnader brukar kallas för lappstäder. Sådana har funnits kring merparten av fjällkapellen, men också kring sockenkyrkorna i exempelvis Åsele, Lycksele, Stensele och

Sorsele – kyrkor som ofta frekventerades av samer.¹ De flesta kyrkstäder har försvunnit, men 16 finns fortfarande kvar. En av dem är kyrkstaden i Ammarnäs, som samtidigt är en av fyra bevarade lappstäder.²

I denna utredning presenteras en sammanställning av fakta om Ammarnäs kyrkstad, som vanligen kallas för Lapplatsen. Tyngdpunkten ligger på historiska fakta, men en förteckning över de byggnader som idag finns på Lapplatsen har också tagits med.

1 Bergling (1964).

2 *De norrländska kyrkstäderna* (2003).

Kapellet i Ammarnäs kommer till

Lapplatsen i Ammarnäs växte fram som en följd av kapellets tillkomst. Inledningsvis presenteras därför omständigheterna kring detta.

Innan Ammarnäs kapell fanns samlades samerna i Sorsele socken två gånger under sommarhalvåret vid Gillesnuole kapell vid Storvindelnns översta ända. De utvalda tillfällena var andra böndagen, som inföll i början av juli, och tredje böndagen, som inföll i slutet av september.¹

Vårböndagen 1853 var den samiska gudstjänsten i Gillesnuole särskilt högtidlig, eftersom den inte bara bevistades av Sorsele församlings pastor Anders Fjellner och tillförordnade pastor Ferdinand Sundelin, utan också av domkapitlets utsände visitor, Nils Johan Sundelin. Han var kyrkoherde i Lycksele och dessutom bror till tillförordnade pastorn. När samerna nu hade denne höge herre på besök passade man på att göra följande framställan:

”... att tillfälle måtte dem beredas, att på närmare håll till sina sommarhemvist få gudstjänst och prästerlig betjäning uti bönhus med begravningsplats samt föreslog, såsom den lämpligaste, platsen vid sjön Övre Gautsträsk

under foten av Ammarfjället. När detta allmänt ansågs nyttigt och ändamålsenligt samt prästerskapet på samma sätt som till Gillesnuole ville ditresa 2^{ne} gånger på sommaren, så skulle visitor särskilt ingå med anmälan härom till H. Domkapitlet, som inte lär underlåta, att ägna åt ärendet den uppmärksamhet det förtjänar.”²

Ansökan till domkapitlet

Visitorn Nils Johan Sundelin höll sitt löfte. Hans hemställan om ”uppförande av ett bönehus för lapparna i Ammarnäs” avfattades i slutet av sommaren 1853 och omnämns i olika protokoll från Härnösands domkapitels konsistorium under den därpå följande hösten (detta tycks för övrigt vara första gången ortnamnet Ammarnäs nämns i skrift). Sundelins hemställan har inte återfunnits, men innehållet torde framgå av andra handlingar som tas upp nedan. Efter några turer fram och tillbaka slutade i alla fall konsistoriets behandling med att man beslöt att skicka en begäran till Kungl. Maj:t om att få understöd med 400 riksdaler banco från Lappmarks ecklesiastikverks fond för att uppföra en ”ny kapellkyrka eller bönehus för Sorselelapparna vid Ammarnäs”, ett

1 Berättelser om Sorsele församlings tillstånd, daterade 22 februari 1818, 16 mars 1830, 19 juli 1836 och 18 september 1837. Domkapitlets visitationshandlingar. RA/SVAR.

2 Berättelse från visitation i Gillesnuole kapell, förrättad 10 juni 1853. Domkapitlets visitationshandlingar. RA/SVAR.

Figur 1. Kapellplatsen i Gillesnuole, där kapellet återuppfördes 1940. Gudstjänst hålls där emellanåt, bland annat i samband med lapphelgen (helgen före midsommar).

byggnadsprojekt som kostnadsberäknats till totalt 450 riksdaler.^{1, 2}

Domkapitlets skrivelse, daterad den 31 mars 1854, finns bevarad bland ecklesiastikdepartementets konseljakter. Formuleringarna i skrivelsen är troligen lånade från Sundelins hemställan. Det konstaterades att ett kapell och bönhus fanns uppfört i Gillesnuole till förmån för Sorsele församlings samiska befolkning, men att detta kapell numera var till föga eller ingen nytta för samerna. Så många nybyggare hade bosatt sig på de lägre liggande renbeteslanden att samerna hade blivit tvungna att förlägga sina sommarvisten uppe på högfjället, ända bort mot norska gränsen. Gillesnuole låg därför numera alltför avlägset. Visitatorn – N. J. Sundelin – hade därför hemställt om att få pengar till ett nytt bönehus med tillhörande begravningsplats som skulle anläggas vid Vindelälvens och Tjulåns sammanflöde i Övre Gautsträsket. Visitator hade också påpekat att det gamla kapellet, Gillesnuole, även fortsättningsvis skulle kunna användas av kringboende nybyggare och det fåtal samer som bodde i närheten.

1 Protokoll från Härnösands konsistorium 14 september 1853, protokoll från beredningen av lappmarksärenden den 4 december 1853 samt protokoll från konsistorium 21 december 1853. Domkapitlets arkiv, RA/SVAR.

2 Protokoll från Härnösands konsistorium 1 mars 1854. Domkapitlets arkiv, RA/SVAR.

Prästerskapet i Sorsele hade åtagit sig att hålla två gudstjänster årligen i Ammar-näs, men visitatorn förväntade sig tydligen att gudstjänster dessutom skulle hållas i Gillesnuole. Ärendet behandlades av statskontoret, som i en skrivelse till kung Oskar I ställde sig helt och hållet positivt till domkapitlets begäran. Statskontoret förordade att 400 riksdaler av de medel som avsatts för Lappmarkens Ecklesiastikverk skulle anslås till nya kapellet. Underhållsskyldigheten skulle sedan ligga på dem som nyttjade kapellet.³ Begäran bifölls av Kungl. Maj:t den 1 juni 1854, och domkapitlet gav Nils Johan Sundelin i uppdrag att se till att arbetet genomfördes till belåtenhet.⁴

Värt att notera är att kapellprojektet i Ammar-näs inte lämnade några som helst spår i Sorsele sockenstämmas protokoll. Till skillnad från det samtida kyrkbygget i Sorsele och det senare kapellbygget i Gargnäs var detta inte något som sockenmännen engagerade sig i. Det hängde nog samman med att det hos kronan fanns särskilda medel för kristen upplysning bland samerna genom Lappmarkens Ecklesiastikverks fond. Därmed blev finansieringsfrågan en sak mellan

3 Skrivelse från Statskontoret ang. anslag till uppbyggande av ett bönehus i Sorsele, 1 juni 1854, ärendenr. 1. Ecklesiastikdepartementets konselj-databas. RA.

4 Protokoll från Härnösands konsistorium 19 juli 1854. Domkapitlets arkiv, RA/SVAR.

”lapska allmogen” och domkapitlet, som i sin tur korresponderade med Kungl. Maj:t.

Ammarnäs kapell invigs

Den 5 september 1858 invigdes kapellkyrkan i Ammarnäs i samband med Nils Johan Sundelins visitation på platsen. Den samiska befolkningen var talrikt församlad och visitatorn förrättade invigningen på samiska efter kyrkohandbokens föreskrift. N.J. Sundelin hade också domkapitlets uppdrag att avsyna byggnationen. Så här beskrev han den nya kyrkan i sin visitationsberättelse:

”...kapellkyrkan (...) innehåller 16 varv gott timmer i höjd, i längd 19 alnar inom knutarna och i bredd 14 alnar också inom knutarna. Sakristian är 7 alnar bred, 5 alnar lång och 7 alnar hög. Vapenhuset är 5 alnar i fyrkant och lika högt som sakristian. På var långsida äro 12 bänkar inrättade. I koret äro altare och predikstol också färdigbyggda. Huset är väl tillagat innan och utan och uppsatt på förträfflig stenfot under gott och felfritt nävertak...”

I samband med visitationen begärde också samerna att prästerskapet hädanefter skulle hålla gudstjänst i Ammarnäs varje sommar.¹

Gillesnuole lever vidare

Som framkommit ovan hade domkapitlet inte haft för avsikt att avskaffa kapellet i Gillesnuole bara för att det i Ammarnäs kom till, och så skedde inte heller. Den 10 juli 1859 vigdes till exempel lappdrängen Nils Jonsson och lappigan Anna Stina Klemetsdotter i Gillesnuole.² Det innebar att det inte blev två årliga gudstjänster i Ammarnäs, som det var tänkt, utan bara en. Av N.J. Sundelins visitationsberättelse från Gillesnuole 1860 framgår att gudstjänst med nattvardsgång hållits i fjällkapellen två gånger under sommaren, ”under stundom härstädes höstetid, men i början av sommaren alltid uti Ammarnäs”.³ I sockenstämmoprotokollen från perioden 1860–1865 talas också bara om två årliga prästskjutsar, en till Gillesnuole och en till Ammarnäs.⁴

Samerna var inte nöjda med detta förhållande. När vårböndagen firades i Ammarnäs den 9 juli

1865 framträdde därför den samiske nämndemannen Jonas Andersson Grahn vid den efterföljande sockenstämman och begärde ändring. Han inledde med en historisk tillbakablick och förklarade att Gillesnuole kapell byggts av den samiska allmogen på den tiden då samerna fortfarande brukade uppehålla sig däromkring under sommaren. Eftersom nybyggena därefter hade blivit fler och fler längs Storvindeln hade samerna övergivit lappskattelanden däromkring och sökt sig nya, dels runt Ammarnäs, dels bortåt norska gränsen. Det var numera orimligt för dem att resa hela långa vägen ned till Gillesnuole för att fira kyrkhelg. Jon Andersson påpekade att samerna ju själva byggt den nya kyrkan i Ammarnäs, inrett den och skaffat dit en kyrkklocka. Dessutom hade de satt upp en byggnad som prästen kunde använda sig av under kyrkhelgerna. I Gillesnuole fanns numera ingenting, förutom den gamla förfallna kyrkan, ”vilken liknar en gammal hölada”, som Jon Andersson uttryckte det. Sina bodar hade samerna redan flyttat till Ammarnäs. Den samiska allmogens sockenstämma beslöt därför att ansöka hos domkapitlet om att Gillesnuole kyrka skulle upphävas och att båda böndagarna hädanefter skulle firas i Ammarnäs.⁵

Ammarnäs tar slutligen över

År 1867 beslöt sedan samerna på sin sockenstämma att sända en förfrågan till domkapitlet om att få försälja Gillesnuole kyrka på auktion och använda pengarna till att sätta upp en liten klockstapel i Ammarnäs.⁶ Saken behandlades senare också på den allmänna sockenstämman i Sorsele, och sockenmännen hade inga invändningar.⁷ Uppenbarligen godkände också domkapitlet saken, för auktionen ägde rum året därpå i Ammarnäs. Gillesnuole kyrka inropades av Jon Andersson Grahn för 19 riksdaler riksmünt, en summa som i enlighet med beslutet kom Ammarnäs kyrka till godo. Gustaf Eriksson tog på sig att göra en liten ”hytt” för kyrkklockan för sju riksdaler riksmünt, medan Jon Andersson och Anders Nilsson skulle ordna fönsterluckor till

1 Berättelse från visitation hållen den 5 september 1858 i Ammarnäs kapellkyrka. Domkapitlets arkiv, RA/SVAR.

2 Lysnings- och vigselbok 1816–1866, Arkiv Digital.

3 Berättelse från visitation hållen den 9 september 1860 i Gillesnuole kapellkyrka. Domkapitlets arkiv, RA/SVAR.

4 Sorsele sockenstämmas protokoll 1846–1867, RA/SVAR.

5 Protokoll fört vid sockenstämma med lapska allmogen i Ammarnäs den 9 juli 1865, RA/SVAR.

6 Protokoll fört vid sockenstämma i Ammarnäs den 7 juli 1867, RA/SVAR.

7 Protokoll fört vid allmän sockenstämma i Sorsele den 15 september 1867, RA/SVAR.

kyrkobyggnaden, med gångjärn och andra tillbehör, för 14 riksdaler riksmünt.^{1, 2}

Från samma år (1867) finns för övrigt en kortfattad handling i Domkapitlets arkiv, där tillförordnade kyrkoherden Johannes Mörtzell

1 Protokoll fört vid sockenstämma med lapska allmogen i Ammarnäs den 12 juli 1868, RA/SVAR.

2 Efter att ha tillbringat några decennier som tröskloge i Granåker återuppfördes dock Gillesnuole kapell på sin gamla plats 1940 (Haglund 1940).

intygar att ”såväl den ena gudstjänstresan till Ammarnäs kapell söndagen den 7:de sistlidne juli, som den andra söndagen den 8:de innevarande september blivit av mig vederbörligen detta år verkställda”.³ Och så skulle det förbli under lång tid framöver

3 Brev till konsistorium, daterat 13/9 1867. Domkapitlets arkiv, Lappmarkshandlingar, RA/SVAR.

Kapellets nyttjande

Som handlingarna visar uppfördes alltså kapellet i Ammarnäs på initiativ av den samiska befolkningen, för att svara mot deras förändrade behov. Men vilken samisk befolkning rörde det sig om? Och besöktes kapellet även av andra?

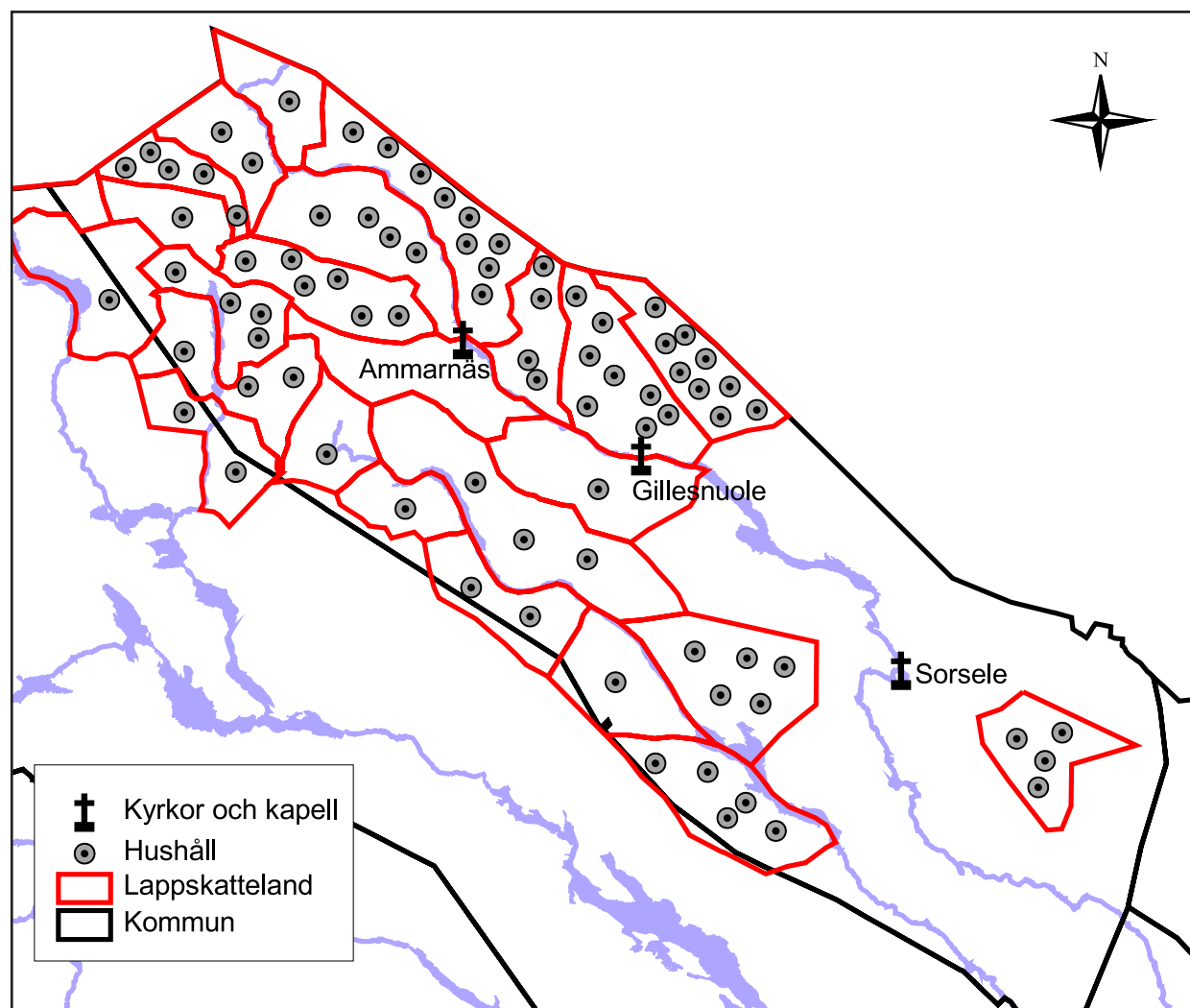
Fjällsamer

I Sorsele församlings husförhörlängd från 1854–1866 bokfördes omkring 90 hushåll inom lappbyarna Gran och Ran. Till detta kom fyra hushåll under rubriken ”norska Ran”. De flesta hushåll bestod av hela familjer, men det fanns också ensamstående änkor och änkemän, gamla pigor och liknande. Totalt uppgick antalet vuxna till drygt 160 personer. Samer som slagit sig ned som nybyggare ingår inte i denna siffra, eftersom

de inte bokfördes inom lappbyarna utan på sina nybyggen och hemman, precis som svenskarna.¹

Den bild som Jonas Andersson Grahns 1865 utmålade av den samiska renskötande befolkningens hemvist bekräftas helt och hållet av kyrkböckerna. Samtliga samer i Vindelälvdalen var då kyrkbokförda på lappskatteland som låg uppströms Gillesnuole (figur 2). I Juktådalen hade kolonisationsförloppet varit långsammare, och där fanns en nomadiserande samisk befolkning från och med Storjuktan och uppströms. Troligen var samtliga dessa lappskatteland vid denna tidpunkt brukade av fjällsamer, medan den gamla skogs-samiska kulturen i Sorsele hade försvunnit. Ett

¹ Husförhörlängder 1854–1866, Arkiv digital.

Figur 2. Hushåll som i Sorsele församlings husförhörlängd (1854–1866) bokförts på olika lappskatteland. Landens gränser har dragits utifrån kartbilaga IV till utredningar angående lappförhållanden i Västerbottens län (1913), RA.

enda undantag fanns: det skogssamiska lappskattelandet Aha, sydost om Sorsele.

Nybyggare

Men även om Ammarnäs kapell kommit till för samernas skull blev det säkerligen redan från början en samlingsplats även för nybyggarna i närområdet. Under perioden 1886–1895 hade Ammarnäs kapellförsamling en egen husförhörsbok. I den bokfördes samer bosatta på alla kvarvarande lappskatteland inom Sorsele socken – faktiskt även det avlägsna skogslandet Aha. Dessutom finns några ”svenska byar” upptagna: Bertejaur, Djupfors, Gautsträsk, Kraddsele, Nabbnäs, Sandsele, Tjulträsk och Vuovosberg, sammantaget tio hushåll. Samtliga dessa byar är belägna uppströms Gillesnuole (Bertejaur och Vuovosberg dock en bit bort från själva älv-dalen).¹ Alla de ”svenska byar” som i slutet av 1800-talet hörde till Ammarnäs kapellförsamling existerade även 1858 och bör därför ha utnyttjat kapellet ända från början.²

Faktiskt närvarande

Det är dock svårt att få fram uppgifter om vilka personer som faktiskt bevistade kyrkhelgerna i Ammarnäs. En ledtråd skulle kunna vara vilka personer som döpts, vigts eller begravts på platsen. Endast sällan framgår det emellertid av Sorseles kyrkböcker att förrättningar ägt rum i just Ammarnäs. Ofta kan man ändå dra ganska säkra slutsatser med kännedom om vilka datum som kyrkhelg brukade firas på platsen.

Den 6 juli 1867 skedde den första begravningen vid Ammarnäs kapell – det står uttryckligen i dödboken att så var fallet. Den döde var Lars Månsson, 53 år gammal, som i dödboken kallas för lappman, men som i husförhörlängden inte är bokförd på något lappskatteland utan i den ”svenska” byn Nabbnäs. När drängen Anders Jonsson från Bertejaur den 13 september 1868 vigs i Ammarnäs med bonddottern Eva Greta Karlsdotter från Övre Sandsele är det första gången som en person med svensk bakgrund nämns i samband med kapellet (det vill säga bruden; brudgummens familj tycks ha varit alltigenom samisk).

Att inte bara nomadiserande samer besökte kyrkhelgerna i Ammarnäs kapell bekräftas också av att sockenstämma hölls den 10 september 1871 med ”tillstådes komna jordbrukare” för att diskutera hur man skulle kunna hjälpa den nu febersjuka Anders Jonsson i Bertejaur med bärgningen. De tre personer som lovade att ställa upp med vardera fem dagsverken var bosatta i Kraddsele, Nabbnäs och Vuovosberg.³

Under de följande åren dominerar samerna bland de notiser om dop och begravningar som kan kopplas ihop med Ammarnäs (vigslar är sällsynta). De jordbrukare som valde att döpa sina barn och begrava sina döda i Ammarnäs verkar nästan samtliga ha varit bosatta i byn Gautsträsk (Ammarnäs), åtminstone fram till 1894, vilket är den period som studerats.

Långväga besökare

Från senare tid finns uppgifter om att kyrkhelgerna drog till sig besökare från ett betydligt större område. I en skildring från 1906 eller 1907 berättar den tämligen nytillträdde kontraktsadjunkten Hjalmar Alner om sin två dagar långa resa från Sorsele till Ammarnäs. Från Sorsele avreste inte bara prästgårdsfolket, utan även kronolänsman, jägmästaren, provinsialläkaren, handlaren och klockaren. Knappt hade de hunnit lämna byn förrän de sammanträffade med en båt från Gargnäs, som redan hade färdats 4½ mil på sin väg mot Ammarnäs. I Örnäs lade många båtar ut, och så fortsatte det. ”Från nästan varje by och nybygge fara båtar upp mot fjällen till Lappmässan. Det är verkligen en hel lustresa...” Vid det laget hade kyrkhelgen dock förlorat en del av sin specifikt samiska karaktär: gudstjänsten hölls nu helt och hållet på svenska. Enligt Hjalmar Alner förstod de flesta invånarna längs Storvindeln samiska, men prästerna hade slutat använda språket.⁴

Johan Jonsson (1902–1997) nämner i en uppteckning från 1989 att besökare kom från Vindeln (vilket väl torde avse Storvindelmrådet) och Sorsele till vårböndagen, som var en riktig storhelg. Då hölls dans i Karl-Eriks loge, uppe i Fälla och på andra ställen.⁵

1 Husförhörsbok för Ammarnäs kapellförsamling 1886–1895, Arkiv digital.

2 Egerbladh (1972).

3 Sockenstämmoprotokoll 1868–1873, RA/SVAR.

4 Alner (1916).

5 DAUM, inspelning BD5863.

Lapplatsens tillkomst

Allmänna uppgifter om Ammarnäs kapellplats har fått stort utrymme i denna utredning. Anledningen är helt enkelt att detta är vad källorna i första hand kan berätta om. Om själva kyrkstaden, Lappplatsen, är arkivmaterialet däremot ytterst magert. En del finns dock att berätta.

Ammarnäs fick en kyrkstad mycket snart efter att kapellet byggts. Det framgår av Jonas Anderssons Grahns utsaga från 1865, om att samerna hade flyttat sina bodar från Gillesnuole till Ammarnäs.¹ Ammarnäs kyrkstad kan med andra ord dateras till åren närmast efter 1858. Åtminstone en del av bodarna bör dock ha varit mycket äldre, eftersom de flyttades dit från Gillesnuole. En del av dessa äldsta bodar kan mycket väl finnas bland dem som står på Lapplatsen idag.

1 Protokoll från allmän sockenstämma med lapska allmogen i Ammarnäs den 9 juli 1865, RA/SVAR.

Den första bodplatsen

Den första kända beskrivningen av kyrkstaden i Ammarnäs är från 1871, då Gustaf von Düben besökte platsen: ”Från kullens [= Potatisbackens] rot går en låg ås söderut, uppstigande från stranden med dess bondgårdar; på krönet av denna ås ligger det lilla anspråkslösa kapellet, på sluttningen en delvis dubbel rad av kyrkobodar, i vanlig lappstil.”² Hustrun Lotten von Düben fotograferade ett par grupper av samer, och i bakgrunden ser man kapellet och ett par bodar (figur 3). Närmast kapellet, längst i väster, står en dubbelbod längs med sluttningen, med en mellanvägg och två dörrar som öppnas nedåt, åt söder. Strax öster om den står en annan dubbelbod vinkelrätt mot sluttningen, med en dörr på gaveln. Mellan dessa bodar, närmast fotografen, står något

2 Düben, G. von (1989).

Figur 3. Samer fotograferade i Ammarnäs 1871. Bakom gruppen syns några bodar (den närmaste byggnaden möjligen en lada?) och i högerkanten Jon Andersson Grahns hus. Uppe till vänster står det gamla kapellet, som ännu inte har fått den lilla klockstapel som skulle byggas för de pengar som Gillesnuole kapell inbringade. Foto: Lotten von Düben (inskannad från boken ”I Lappland”).

som ser ut som en stor lada och som saknas på senare fotografier och kartor.¹

Längst ut i fotografiets högerkant skimtar ett bostadshus. Om detta skriver Gustaf von Düben: "Ett ibland dessa hus är rödmålat med vita fönsterkarmar, byggt på hög stenfot med källare under och vindsrum; jag utnämnde det till Ammarnäs slott. Det är uppfört av den ene åbon, Anders Nilsson Grundström, och av honom för 400 rd försålt till ovan nämnde Grahn."² Denne Grahn samme Jon Andersson Grahn (1818–1902) som hade varit den drivande bakom kapellets flytt från Gillesnuole till Ammarnäs. von Düben kallade honom för Ammarnäs kung: "Han är rik med en hjord av bortåt 2 000 renar och ökar desutom ständigt sin förmögenhet, dels genom god vård av hjorden, dels genom byteshandel."³

Enligt Göte Haglund, som var kontraktsadjunkt i Ammarnäs 1934–40, kallades den gamla bodplatsen för Jon Anners-bobacken.⁴ Minnet av "Ammarnäs kung" levde alltså kvar ännu på 30-talet.

Den bodplats som avbildas på fotografierna från 1871 bör ha varit den plats där bodarna från Gillesnuole ursprungligen sattes upp – det hade ju då inte gått mer än 13 år sedan kapellet i Ammarnäs byggdes. Bodarna stod också kvar på samma plats närmare 30 år senare, när extra avvittringslantmätare Hampus Hampusson Huldt ritade de första kartorna över Ammarnäs (1897 och 1902). De båda dubbelbodarna som syns i bakgrunden på Lotten von Dübens bilder återfinns på hans kartor (figur 4), liksom Jon Andersson Grahns bostadshus. Dessutom finns två rektangulära bodar bakom bostadshuset, och sex bodar av varierande storlek på rad vid sidan av bostadshuset. Lite högre upp i slutningen står ytterligare en rektangulär bod, sannolikt en dubbelbod.⁵

Kartan kan i sin tur jämföras med fotografier från 1900-talets första decennier, där man ser såväl bodarna som bostadshuset. Bodarnas antal och placering ser ut att vara ungefär desamma som på avvittringskartan. Av bilderna framgår att

Figur 4. På extra avvittringslantmätare Hampus Hampusson Huldt's karta, upprättad 1902, ses samernas bodar som små rektanglar och kvadrater i anslutning till vägen som går från kapellet ned till Gautsträsket. Den ungefärliga positionen för Lotten von Dübens gruppbild har markerats med en röd linje. De två rektanglarna ovanför är alltså de två dubbelbodarna på von Dübens fotografi, och den byggnad som har ett kryss i sin husrektangel är det boningshus som skimtar i fotografiets högra kant (Jon Andersson Grahns). Ovanför detta boningshus finns ytterligare ett par bodar som markerats med rektanglar och därtill en rad med sex bodar av varierande storlek. Norrpilen är ditlagd av författaren. Lantmäteriets arkiv.

de rektangulära bodarna är dubbelbodarna med en timrad mellanvägg. Enkelbodarna i främsta raden har sina ingångar åt söder, mot Tjulån, och detsamma gäller troligen dubbelbodarna därbakom, för de har i varje fall ingen ingång mot norr. Inga bodar ser ut att ha fönster.

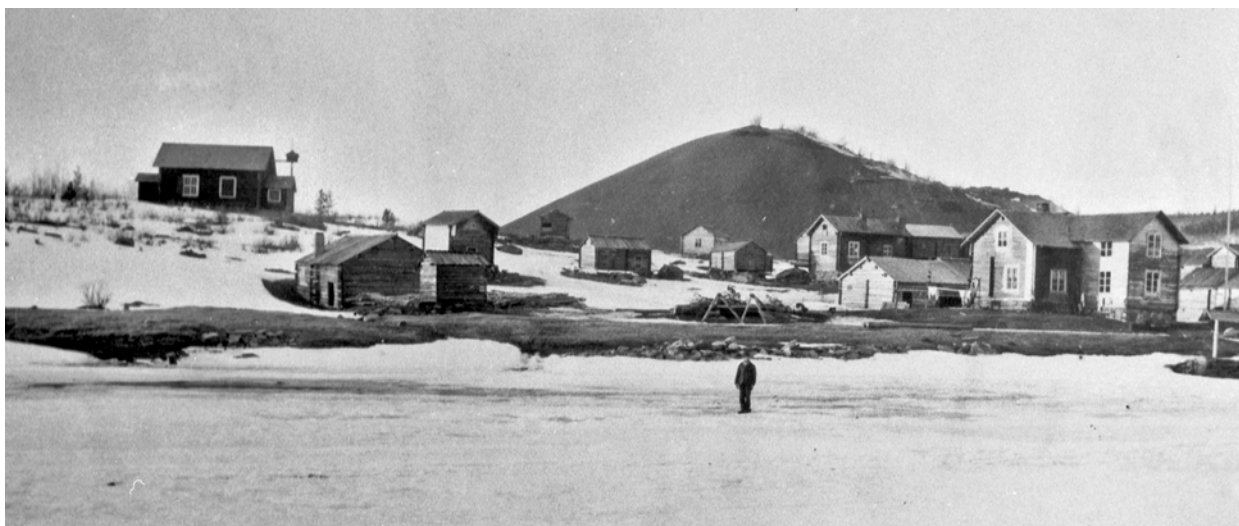
1 Düben, L. von (1991).

2 Düben, G. von (1989).

3 Düben, G. von (1989).

4 Haglund (1980), s. 21.

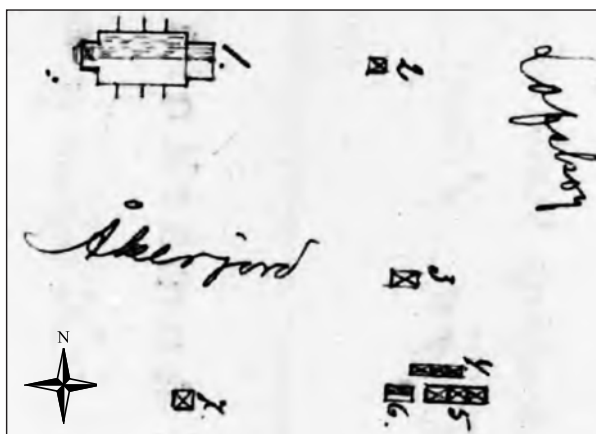
5 Karta över inägor under hemmanen Övre Gautsträsk och Bertejaur uti Sorsele socken och Västerbottens län; upprättad vid avvittring år 1902 av H. Hampusson Huldt. Lantmäteriets arkiv.

Figur 6. Att denna bild är tagen senare än Lotten von Dübens fotografi avslöjas av att kapelletts klocka nu försetts med den lilla "huv" som diskuterades i sockenstämmoprotokollen. Jon Andersson Grahns gård avtecknar sig mot Potatisbackens högra del. Till vänster om den ses de två dubbelbodas som fanns med på Lotten von Dübens bild. Den ladliknande byggnaden framför har däremot försvunnit. Foto: Okänd/VBM (A 29221).

Figur 5. På detta fotografi över Ammarnäs har det gamla kapellet fått ge plats åt det nya, som invigdes 1912. Jon Andersson Grahns gård täcker delvis kapelletts gavel. Till höger om denna gård står bodarna kvar på sin gamla plats. Både bodarnas antal och deras orientering stämmer mycket väl överens med avvitringskartan på föregående sida. Foto: Okänd/VBM (BR 339).

Figur 7. Kartskiss till värderingsinstrument upprättat för brandförsäkring av Ammarnäs nya kapell den 4 november 1912. Förklaring till siffrorna enligt handlingen: 1=kapellbyggnad, 2=åkerlada, 3–5=lappbodas, 6=boningshus, 7=bod. Denna skiss visar ett mindre antal bodar än övriga fotografier och kartor. Kanske hade en del bodar redan flyttats till Lapplatsen? Norrpilen är ditlagd av rapportförfattaren. Brandförsäkringsverkets arkiv, Sorsele nr 43234, RA/SVAR.

Nuvarande Lapplatsen

Den nuvarande Lapplatsen tillkom i samband med avvitrningen. Den 27 oktober 1905 medgav Kungl. Maj:t att 1,512 hektar av kronans mark fick styckas av för att användas till kyrkplats, begravningsplats och plats för kyrkobyhus. Området skulle tills vidare få disponeras avgiftsfritt av Sorsele församling på villkor som skulle föreskrivas av länsstyrelsen. Genom en resolution av den 31 december 1923 fastställde sedan länsstyrelsen tomtindelningen inom kyrkstaden och villkoren för tomternas upplåtelse. I resolutionen sades att det var Sorsele kommuns ansvar att svara för eventuell dikning, gatuaneläggning och tomtutstakning inom kyrkstadsplatsen, liksom att anskaffa och tillhandahålla brandredskap. Rätt att bygga på platsen hade bofasta personer som var bosatta minst en mil från kyrkstaden samt lappallmogen. Avsikten var att ge dem tillgång till bostad och stallrum vid gudstjänstbesök och andra tillfälliga besök samt under barnens skolgång. Tomterna skulle efter ansökan anvisas av kommunalnämnden.¹

1 Länsstyrelsens i Västerbottens län resolution i fråga om fastställelse av villkor för bebyggande av tomter inom Ammarnäs kyrkostad, daterad 31 december 1923. VBM.

När flyttades bodarna till den nya platsen? År 1912 byggdes ett nytt kapell i Ammarnäs, och 4 november samma år upprättades ett brandförsäkringsbrev. I handlingen ingår en kartsbild där ett antal lappbodas finns inritade på den gamla platsen (figur 7). I läns museets arkiv finns också ett fotografi som visar två upklädda kvinnor framför bodarna som då står på sin ursprungliga plats (figur 8). Kvinnorna uppges vara födda 1896 och 1899, och eftersom den yngsta knappast kan vara yngre än 15 år måste bodarna ha stått kvar åtminstone till 1914. När ett nytt brandförsäkringsbrev upprättades för Ammarnäs kapell 2 juli 1921 hade däremot "lappbodarna" försvunnit.² Det innebär att bodarna bör ha flyttats från Jon Annars-bobacken till den nuvarande Lapplatsen någon gång mellan 1914 och 1921. Eftersom kyrkstadsområdet utvidgades 1916 (mer om det nedan) och de flesta bodar står inom utvidgningen kan tidsintervallet kanske snävas in till någon gång mellan 1916 och 1921.

2 Brandförsäkringsverkets arkiv, Sorsele nr 55100, RA/SVAR.

Figur 8. En av de bilder som kan användas för att datera flytten från gamla bodplatsen. De kvinnor som här står framför bodarna på den gamla platsen ska enligt noteringar i museets bildarkiv vara Anna Alfrida Nilsson, f. Persdotter 1896, och Maria Renfjäll, f. Andersdotter 1899. Eftersom den yngsta kvinnan knappast kan vara yngre än 15 år kan bilden inte ha tagits före 1914. Huset längst till höger i bild bör vara Jon Andersson Grahns gård. Foto: Hilmer Zetterberg/VBM (J 5177).

Figur 9. Ammarnäs på Hampus Hampusson Huldts avvitringskarta. Ägofiguren "Ammarnäs kyrkoplats" har modifierats under arbetets gång – man ser ett ljusare område där områdets gräns mot nordväst gick före utvidgningen. Norrpilen är ditlagd av rapportförfattaren. Lantmäteriets arkiv.

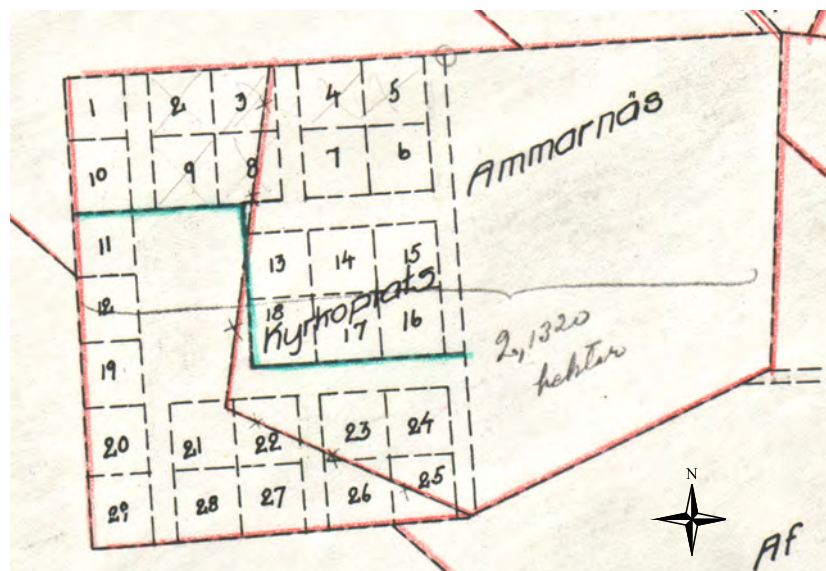
Fastigheten utvidgas och delas

Det kyrkstadsområde som inrättades 1905 var betydligt mindre än det nuvarande, men det utvidgades redan den 14 juli 1916 med 0,62 hektar genom ett brev från Kungl. Maj:t. Därigenom fick kyrkstadsområdet den form som framgår av figur 9 (jämför med figur 10).¹

Snart blev emellertid fastighetsindelningen återigen föremål för omprövning. Den 24 december 1926 skrev nämligen Sorsele kommun till Kungl. Maj:t och begärde att utvidgningen skulle överlåtas till kommunen med full äganderätt.

¹ Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående överlåtande till Sorsele kommun av visst område av den vid avvitrning inom Sorsele socken till kyrkstad avsatta mark; given Stockholms stad den 15 februari 1929. LST.

Kommunen menade att utvidgningen inte längre behövdes som kyrkstad men att området däremot skulle vara synnerligen behövligt för upplåtelse av egna hem åt personer som önskade bosätta sig i kyrkbyn, "bland andra en del lappar, som slutat nomadlivet". Under remissbehandlingen framkom bland annat att nomaderna hade uppfört sina bodar i områdets norra del, och att denna del fortfarande var långt ifrån fullbelagd. Den norra delen borde alltså räcka till för kyrkstaden för lång tid framåt. I den södra delen hade däremot några "orkeslösa lappar, som avsåge att där vara stadigvarande bosatta" slagit sig ned. Efter att gränsdragningen modifierats beslutade riksdagen den 24 maj 1929 att ett 0,65 hektar stort område i söder skulle överlåtas till Sorsele kommun med äganderätt, och att kommunen där skulle upplåta

Figur 10. Utsnitt ur karta upprättad år 1927 "med ledning av äldre kartor". Området öster om den brutna röda linjen (med orden "Ammarnäs" och "Kyrkoplats") är det område som vid avvittringen ursprungligen avsattes för kyrkplats, begravningsplats och plats för kyrkbyhus. Detta utvidgades 1916 med området väster om den brutna röda linjen (tomterna 1–3 och vidare söderut). Den gröna linjen är den fastighetsgräns som tillkom 1929 och som avgränsar Sorsele församlings mark (i norr, dvs. Ammarnäs 1:1) från Sorsele kommuns mark (i söder, dvs. Ammarnäs 1:2). Kartan hör till det överlåtelsebrev genom vilket Kungl. Maj:t år 1932 överlät Ammarnäs 1:2 till Sorsele kommun. Originallet sändes in till Riksantikvarieämbetet 1950 och förvaras i ATA. Kopia hos LST. Norrpilen ditlagd av författaren.

tomtmark (också under äganderätt) åt enskilda.^{1,2} Själva överlåtelsen skedde genom ett brev från länsstyrelsen, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, daterat 7 april 1932.³ Som en följd därav delades

den ursprungliga fastigheten Ammarnäs 1:1 i två delar. Den norra delen, Ammarnäs 1:1, ägs av Sorsele församling och omfattar området kring kyrkan, begravningsplatsen och Lapplatsen. Den södra delen, Ammarnäs 1:2, ägs av Sorsele kommun och omfattar några privatägda hus.⁴ En av Lapplatsens bodar (8–9) står precis på gränsen mellan dessa båda fastigheter, och en senare ditflyttad bod (19) står på Ammarnäs 1:2.

1 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående överlåtande till Sorsele kommun av visst område av den vid avvittring inom Sorsele socken till kyrkstad avsatta mark; given Stockholms stad den 15 februari 1929. LST.

2 Brev från Kungl. Maj:t till länsstyrelsen i Västerbottens län, angående riksdagens skrivelse nr 197 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition rörande överlåtelse till Sorsele kommun av visst område av den vid avvittring inom Sorsele socken till kyrkstad avsatta mark, daterat 31 maj 1929. LST.

3 Överlåtelsebrev från Kungl. Maj:ts befallningshavande i Västerbottens län, daterat 7 april 1932. LST.

4 Fastighetsregistret, utdrag 2011-10-26. Trots att överlåtelsen skedde 1932 ägde den formella avstyckningen rum först 1957.

Figur 11. Karta över centrala Ammarnäs, inskannad från Sander (1982), kompletterad med ett utsnitt ur avvittringskartan i färg (från figur 9) där bodarnas tidigare placering syns.

Livet på Lapplatsen

Nyttjandet av bodarna på Lapplatsen är förstas intimt förbundet med de renskötande samernas nomadiserande livsföring. Samerna hade sina fasta visten i det omgivande fjällområdet och begav sig ned till Ammarnäs ganska sällan – för att fira kyrkhelg, besöka sjukstugan, gå på dans eller uträtta andra ärenden. Bodarna fungerade då som övernattningsbostäder.

När inföll kyrkhelgerna?

Som tidigare framgått firades ursprungligen kyrkhelg i Ammarnäs två helger om året. Att döma av kyrkboksnotiserna skedde detta första eller andra söndagen i juli respektive första eller andra söndagen i september. Mot slutet av 1800-talet verkar tidpunkten ha fixerats till första söndagen i juli respektive september. Hjalmar Alner skriver också i sin skildring från 1900-talets början att ”vårböndan” i Ammarnäs var första söndagen i juli och ”höstböndan” första söndagen i september. Han förklarar att detta var den ordning som gällde fram till 1909.¹

Därefter har kyrkhelgerna förskjutits. Utifrån intervjuer som utfördes i mitten av 1930-talet skriver Ernst Manker att vårböndagen firas i Ammarnäs kapell veckan före midsommar och höstböndagen veckan före Mikaeli, alltså i slutet av september.²

I senare tid har en tredje helg tillkommit, nämligen den så kallade lapphelgen, som infaller en vecka före midsommar. Marianne Nilsson, som är en av dem som idag kan mest om kyrkstaden, säger att vårböndagen var böndernas helg, medan lapphelgen var (och är) samernas stora begivenhet. Före lapphelgens tillkomst var dock vårböndagen en viktig helg för samerna, av Alners och Mankers uppgifter att döma.

Det är oklart när lapphelgen infördes. Johan Jonsson (1902–1997) sade i alla fall när han intervjuades 1989 att lapphelgen inte fanns när han var barn. Hans familj brukade i stort sett bara besöka Ammarnäs i samband med vårböndagen och höstböndagen, som då alltså båda var samiska helger.³ Arne Larsson, drygt 30 år yngre, talar

däremot om tre kyrkhelger – alltså inklusive lapphelgen – och kan inte minnas att det skulle ha varit på något annat sätt.

Precis som Ernst Manker placerar Marianne Nilsson höstböndagen i slutet av september. Hon preciserar att höstböndagen firades när sarvslakten var klar, och säger att konfirmation brukade äga rum denna helg. Firandet av höstböndagen har numera fallit ur bruk.

Berättelser från bodarna

Endast några få äldre uppteckningar med uppgifter om bodarnas nyttjades har gått att hitta.

Johan Jonsson (1902–1997) berättade att bodarna många gånger saknade både eldstad och

Figur 12. Familjen Skum samlad utanför sin bod 1938. Boden (nr 5) har sedermera flyttats bort från Lapplatsen. Foto: Gustav Lundgren/VBM (B 3095).

¹ Alner (1916).

² Manker (1947), s. 485.

³ DAUM, inspelning BD5863.

fönster. I hans föräldrars bod fanns endast en sängplats i form av en lave att ligga på. Som litet barn fick Johan inte följa med till kyrkhelgerna utan fick stanna i vistet i Gupme. Först när Johan blev lite äldre fick han följa med. Men eftersom det var så trångt i boden fick han ligga i fotändan hos sin mor och far, vilket han inte var särskilt förtjust i. Det slutade med att han ropade in en renfäll på auktion för två öre för att kunna ordna sig en egen bädd på golvet.¹ Det är oklart vilken bod som Johan Jonssons föräldrar hade (bod 17?), men eftersom berättelsen bör ha inträffat före 1914 bör boden då ha stått på den gamla platsen.

Maria Renfjäll (1899–1993; se figur 8 och figur 13!) berättade att hon och brodern Johan en höstböndag sprang hela vägen från Giltjaur till Ammarnäs för att gå på dans. De kom fram sedan det blivit mörkt, klädde om i familjens bod och dansade sedan hela natten på Karl Petters loge.² Eftersom Maria och Johan var barn till Anders Sivert Johansson bör boden som de använde ha varit dubbelboden 3–4.

Både Johan Jonsson och Maria Renfjäll betonar att man var i Ammarnäs mycket sällan, och samma sak framhålls av flera personer som intervjuats i samband med denna utredning.

De nu levande informanterna har en hel del att berätta om bodarna på Lapplatsen, men de har sällan några egna tydliga minnen från kyrkhelgerna. Trots att många är födda på 1930-talet var de i allmänhet små barn när de senast övernattade på Lapplatsen. Flera minns dock att förhållandena var mycket enkla, att det kanske fanns en utdragssoffa men att man annars låg på renskinn på golvet eller på ett eventuellt loft. I de flesta bodar fanns kamin, där man kunde koka kaffe och laga mat. Saknades kamin fick man laga mat utomhus, över öppen eld. I de större bodarna kunde det finnas bord, skåp och sängar.

Hela familjen följde sällan med, eftersom hundarna lämnades i vistet och krävde passning.

Kyrkstadsseden försvinner

De gamla kyrkstädernas värde ligger inte bara i byggnaderna, det materiella kulturarvet, utan också i det som brukar kallas för en ”levande kyrkstadssed” – ett ”immateriellt kulturarv”. Med

en levande kyrkstadssed menas att byggnaderna fortfarande fungerar som tillfälliga bostäder vid besök i kyrkan och på kyrkplatsen.³ Hjalmar Alner beskriver kyrkstaden under en kyrkhelg så här i sin skildring från 1906 eller 1907: ”Deras många små kyrkstugor – mest bodar på 4 stolpar och utan fönster – som året om stå tomma och stängda, ha fått liv, och tungorna äro i gång och kommersen med.”⁴ Bodarna bör då ha stått på sin gamla plats och kyrkstadsseden var i högsta grad levande.

Redan på 1930-talet målade Ernst Manker upp en betydligt sömnigare bild: ”Numera påminner Lapplatsen om ett mindre friluftsmuseum, men en gång var den byns centrum, en hel liten stad av lapska grå bodar, kring vilka ett varmt och färgrikt liv rörde sig vid marknad och lapphelg.”⁵

Kyrkstadsseden var fortfarande levande på 1930-talet, men den hade börjat mattas av. Lika mycket som nyttjandet av bodarna på Lapplatsen var förbundet med de renskötande samernas nomadiserande livsföring, lika mycket förlorade de sin funktion när renskötarna skaffade sig egna hus i Ammarnäs. Bland bodägarna verkar de första ha byggt eller köpt hus under 1930-talet, många under 1940- och 1950-talen och någon på 1960-talet. När man väl hade ett hus i Ammarnäs var förstås en tillfällig övernattningsbostad på Lapplatsen till liten nytta.

Arne Larsson säger att det var fullt liv i alla bodar under kyrkhelgerna ännu på 1950-talet, men att nyttjandet därefter avtog. Det allmänna intrycket man får av informanterna är att bodarna i senare tid visserligen kan ha använts som gäststugor (eller till och med för permanent boende, se nedan), men att den egentliga kyrkstadsseden i stort sett dog ut på 1960-talet.

Bodarnas minskade betydelse ledde också till att ett par av dem såldes till utomstående. En av dem har sedermera sålts tillbaka, men en bod har fortfarande ägare utanför den samiska gruppen.

Vid författarens besök på Lapplatsen under lapphelgen 2011 var det stängt och låst i alla bodar, trots att det hölls ett samiskt bröllop med många tillresta gäster. Numera finns det många andra (betydligt bekvämare) möjligheter att lösa problemet med ett tillfällig boende i Ammarnäs.

1 DAUM, inspelning BD5863; Arkiv ”Ammarnäs by” hos Folkrorelsearkivet.

2 Arkiv ”Ammarnäs by” hos Folkrorelsearkivet.

3 Eriksson (2001).

4 Alner (1916).

5 Manker (1936), s. 71–72.

Figur 13. Yngvar Forsgren och landsantikvarie Sune Zachrisson samtalar med Maria Renfjäll, boende i bod nr 18. Året är 1967. Foto: Per-Uno Ågren/VBM (K 1326 15).

Fast boende

Att kyrkstadsseden ebbade ut innebar dock inte att Lapplatsen omedelbart blev öde. Flera personer har använt sina bodar för permanent boende. Redan på 1930-talet tittade Göte Haglund in hos "mor Kristina" (Kristina Mårtensson, 1874–1949), som hade fört ett nomadiserande liv som renskötare och som slagit sig ned på Lapplatsen på ålderns höst. Hon var bosatt i bod 6, en brädbod som hon själv låtit bygga.¹

I bod 18, som egentligen är en stuga, bodde Maria Renfjäll på 1960-talet (figur 13). Familjen hade visserligen ett hus i Nygård vid Tjulträsket, men sedan maken dött 1949 ville Maria inte bo där annat än under sommaren. Varje år, innan isen lade sig, flyttade hon ned till Ammarnäs och bodde då på Lapplatsen tills det blev dags att flytta vidare med renhjorden till vinterbeteslandet.²

Bod 3–4 rustades upp av Egon Emanuelsson, som sedan använde den som ungarlsbostad.³

Det fasta boendet i bodarna visar att Lapplatsen

hade en liten annan karaktär än de flesta andra kyrkstäder. Bodarna var inte bara en tillfällig övernattningsplats när den stora, fasta gården lämnades, utan en av få fasta punkter i ett annars nomadiserande livsmönster. Bodarna användes helt enkelt som andra samiska bodar. Ernst Manker skriver: "För nomaderna har boden varit – och är så än – den enda fasta punkten, där man gjort halt på våren under vandrigen till fjälls och på hösten vid flyttningen till skogslandet. Här förvaras de ägodelar, som ej medföras, och här stanna de gamlingar, som ha svårt att följa med längre, boende i en kåta och i senare tid i en stuga eller i själva boden, ombyggd så, att den kan hysa en människa."⁴ Visserligen hade de nomadiserande renskötarna bodar på fler ställen än i Ammarnäs, men till skillnad från bodarna vid exempelvis höst- och vårvistet låg bodarna på Lapplatsen nära annan bebyggelse och viss service – en stor fördel om en gammal människa skulle inhysas där. Samtidigt låg bodarna inte alltför långt från fjället, och både Göte Haglund och Ernst Manker beskriver hur de gamla som slagit sig ned i Ammarnäs brukade ta sig upp till

1 Haglund (1980), s. 23–30.

2 Muntlig uppgift, Folke Renfjäll, november 2011.

3 Muntlig uppgift, Alf Anders Emanuelsson, oktober 2011.

4 Manker (1936), s. 72–74.

sin gamla kåta sommartid, så länge de bara orkade.

En kär plats

Även om kyrkstadsseden inte längre lever i Ammarnäs finns fortfarande en stark koppling mellan nuvarande och tidigare ägare. Endast en av byggnaderna ägs idag av en person utan anknytning till samerna i Ammarnäs. Flera av informanterna har också uttryckt åsikten att innehavet av en bod på Lapplatsen bör vara förbehållet den samiska gruppen – rimligen samer med anknytning till Ammarnäs. Det märks att Lapplatsen fortfarande är en betydelsefull plats för många.

Bodarna tycks vara i gott skick, även om de inte nyttjas i någon större utsträckning. Den gamla pump där bodägarna tidigare hämtade vatten är däremot förstörd. När Marianne Nilsson guidade utredaren genom området påpekade hon att det skulle vara trevligt att få pumpen i ordning.

På det stora hela ger Lapplatsen ett välskött intryck, och för detta spelar sameföreningen i

Ammarnäs en avgörande roll. Föreningen utövar tillsyn och skötsel av området utan någon ekonomisk ersättning. Man ordnar också kulturella aktiviteter, t.ex. jojk och berättaraftnar, samt har köpt in bodar som varit till salu. Kåtan har restaurerats till nyskick utifrån den kåta som tidigare fanns på platsen.

Från sameföreningens sida framförs önskemål om att de bodar som är bortförda från Lapplatsen ska återföras (vid behov köpas tillbaka) eller återskapas. Det finns också önskemål om att få utveckla området, exempelvis genom att ställa i ordning en lokal för visning av föremål – kanske till och med bygga en scen.

Sameföreningen är kritisk mot att samerna idag inte har någon äganderätt till marken, trots att den ursprungligen varit avsedd för samernas nyttjande och bosättning. Man menar att det naturliga vore att sameföreningen förvaltare marken, alternativt hade vetorätt över området. Ett alternativ skulle kunna vara att sameföreningen bildade en stiftelse för området.

Figur 14. Sameföreningens nyrestaurerade kåta. I bakgrunden bod 17 och 18.

Arbetet med att skydda Lapplatsen

I slutet av 1940-talet började såväl innehavarna av Lapplatsens bodar som kulturmiljövårdens företrädare att agera för områdets vård och skydd. Samerna i Ammarnäs diskuterade höstböndagen 1946 "att lapplatsen borde röjas och städas att område ur turistsynpunkt skulle verka mera vårdat dels ur hälsosynpunkt och för den allmänna trevnaden m.m."¹ Huruvida samerna därefter tog kontakt med landsantikvarie Gunnar Westin, eller om det var en ren tillfällighet att denne vid samma tidpunkt började intressera sig för Lapplatsen, det är okänt. Detta blev i alla fall början på ett långdraget ärende som fortfarande inte är riktigt avslutat.

Lagskydd åberopas

Sommaren 1947 gick landsantikvarie Gunnar Westin runt på Lapplatsen i sällskap med förste antikvarien Bertil Berthelsen och ingenjör Eric Rudman vid länsarkitektkontoret.² Någon månad senare sände Gunnar Westin ut brev till alla ägare av bodar eller delar av bodar. Han framhöll där att bodarna hade ett betydande kulturhistoriskt värde, särskilt som minnesmärke över samekulturen, och menade att det därför var av stor betydelse att de bevarades i ett värdigt skick. Ett sätt att få till stånd ett sådant bevarande vore att bodarnas ägare skickade in en begäran till länsstyrelsen om utfärdande av skyddsföreskrifter enligt lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader den 12 juni 1942.³

Den 18 maj 1948 höll samerna i Gran och Ran ett sammanträde för att diskutera frågan. Det beslöts då att bodägarna var och en för sig skulle skicka in begäran om skyddsföreskrifter till länsstyrelsen.^{4,5} Den 21 juni samma år hölls sedan

Figur 15. Landsantikvarie Gunnar Westin, Per Skum, David Ögren och Aslak Partapuoli. Sällskapet står framför Skums bod (nr 5), som sedermera flyttats bort från området. Foto: Okänd/VBM (A 1658).

ett sammanträde med "intresserade samer och andra personer" samt landsantikvarien och lappfogden. Mötet gav i uppdrag åt Gunnar Westin att vända sig till den borgerliga och den kyrkliga kommunen i Sorsele med en begäran att skyddsföreskrifter skulle få utfärdas för lapplatsområdet. För att utöva tillsyn över området tills sådana föreskrifter utfärdats utsågs en interimskommitté bestående av Aslak Partapuoli, Israel Jonsson och Georg Jonsson, med suppleanterna Johan Andersson och Johan Jonsson.⁶ Uppfinnaren Aslak Partapuoli var en av de samer som kommit inflyttande norrifrån. Såvitt känt hade han ingen personlig koppling till någon bod, men han kom att fungera som kontaktperson gentemot landsantikvarien.

I enlighet med sitt uppdrag skickade Gunnar Westin någon vecka senare i stort sett likalydande brev till kyrkofullmäktige och kommunfullmäktige. Han påpekade där att kyrkstaden i Ammarnäs utgjorde det kanske bäst bevarade monumentet över den samiska kulturen inom Västerbottens län. Nu hade emellertid kyrkstadsområdet undan för undan börjat tas i anspråk av

1 Dokument, troligen upprättat av Aslak Partapuoli, och sammanhållet med originalet till Resolution från länskansliet i Umeå, daterad 22 juli 1950. ATA.

2 Skrivelse från landsantikvarie Gunnar Westin till riksantikvarieämb., daterad 3 april 1950. ATA (kopia i VBM).

3 Brev från landsantikvarie Gunnar Westin till ägare av bod eller del därav på Kyrkplatsen i Ammarnäs, daterat 22 september 1947. VBM.

4 Utdrag ur protokoll fört vid sammanträde hållet i Ammarnäs den 18 maj 1948 av intresserade för lapplatsområdets uppsnygning och bevarande. VBM.

5 Brev från Aslak Partapuoli till länsantikvarie Gunnar Westin, daterat 9 juni 1948. VBM.

6 Protokoll fört vid sammanträde med för kyrkoplatsens i Ammarnäs framtida bevarande intresserade samer och andra personer under ordförandeskap av landsantikvarien i Ammarnäs den 21 juni 1948. VBM.

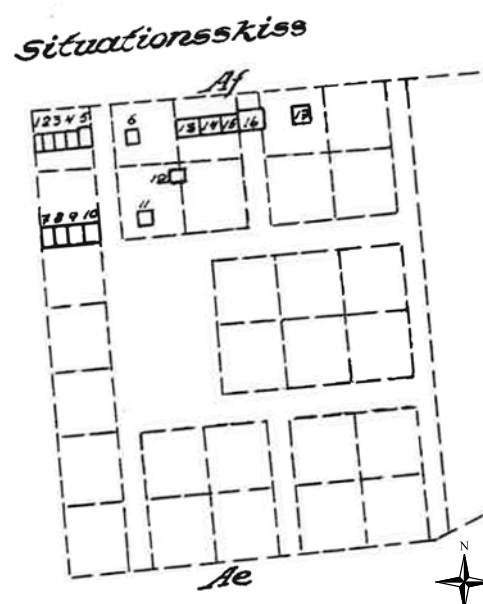
fast bebyggelse utan att någon uppgjord plan följdes. De gamla bodarna fick dessutom ett "alltmer förvanskat utseende" vid reparationer och ombyggnader. Gunnar Westin menade att det var stor risk att områdets tämligen ursprungliga karaktär skulle förstöras, samtidigt som den nomadiserande befolkningen skulle förlora möjligheten att ha en tillfällig bostad vid helger. Landsantikvariern betonade också att även bodarnas ägare själva hade iakttagit utvecklingen inom kyrkstadsområdet med oro, och att de ställde sig positiva till skyddsföreskrifter.^{1, 2}

Landsantikvarierns skrivelse ledde till att Sorsele kommunfullmäktige beslöt att medge skyddsföreskrifter för den del av Ammarnäs kyrkstadsområde som ägdes av kommunen.³ Sorsele kyrkofullmäktige beslöt för sin del att anhålla hos länsstyrelsen om skyddsföreskrifter för Ammarnäs kyrkstad.⁴ I augusti fick landsantikvariern motta en förteckning från Aslak Partapuoli med ansökningar om skyddsföreskrifter från i stort sett samtliga bodägare, samt ytterligare några intresserade.⁵ Ärendet blev därefter liggande i mer än ett år, innan Gunnar Westin anhöll hos länsstyrelsen om utfärdande av skyddsföreskrifter enligt lagen om kulturhistoriskt märkliga byggnader.⁶ Riksantikvarieämbetet uttalade sitt stöd för detta.⁷

En skyddande resolution

Resultatet blev att länsstyrelsen den 22 juli 1950 utfärdade en resolution innebärande att "kyrkobyhusen 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13 och 17 å Ammarnäs kyrkoplats i Sorsele socken" samt det område som ägdes av Sorsele församling skulle omfattas av följande föreskrifter:

- 1 Brev från landsantikvarie Gunnar Westin till kommunfullmäktige i Sorsele kommun, daterat 7 juli 1948. VBM.
- 2 Brev från landsantikvarie Gunnar Westin till kyrkofullmäktige i Sorsele kommun, daterat 7 juli 1948. VBM.
- 3 Utdrag ur protokoll fört vid sammanträde med kommunfullmäktige i Sorsele kommun den 19 juli 1948. VBM.
- 4 Utdrag ur protokoll fört vid sammanträde med Sorsele församlings kyrkofullmäktige den 16 oktober 1948. VBM.
- 5 Brev från Aslak Partapuoli till landsantikvariern Gunnar Westin, daterat 27 augusti 1948. VBM.
- 6 Brev från landsantikvarie Gunnar Westin till länsstyrelsen i Västerbottens län, daterat 3 april 1950. VBM.
- 7 Skrivelse från Riksantikvarieämbetet till länsstyrelsen i Umeå, daterad 13 april 1950. ATA.

Figur 16. Utsnitt ur landsantikvarie Gunnar Westin uppmättningsritning från 1948 (figur 19). På denna översiktliga skiss ses hur bodarna ligger inplacerade i tomtsystemet. Bodarna 5 och 7 är idag borta och bod 10 har flyttats inom området. Bod 18 hade nyligen flyttats till området när kartan ritades. Sedan dess har ytterligare ett par bodar tillkommit. Norrpilen ditlagd av rapportförfattaren.

- ❖ Byggnaderna fick inte byggas om eller förändras till sitt yttre utan riksantikvarieämbetets samtycke.
- ❖ Byggnaderna fick inte byggas om, förändras eller repareras inuti eller förses med installationer för värme, vatten, elektricitet och dylikt utan riksantikvarieämbetets samtycke.
- ❖ Markområdet fick inte ytterligare bebyggas eller förändras på något annat genomgripande sätt utan riksantikvarieämbetets samtycke.⁸

I länsstyrelsens resolution räknas bara tio bodar upp. Vilka byggnader var det som avsågs? Av allt att döma är numreringen densamma som återfinns på en uppmätning med rubriken "Beskrivning över Ammarnäs kyrkplats", som gjordes av Gunnar Westin och R. Grahn i juni 1948 (figur 16, figur 19).

Sju av de då befintliga bodarna – nummer 1, 2, 6, 12, 14, 15 och 16 – har utelämnats i skyddsresolutionen. Att bod 6 saknas är lättförklarligt,

⁸ Resolution från landskansliet i Umeå, daterad 22 juli 1950. ATA (kopia hos LST).

Figur 17. Bodarna 13, 14–15 och 16 på Lapplatsen. Längst till vänster skymtar bod 12.

eftersom detta är den då relativt nyuppförda ”stolpstuga” av resvirke som står alldeles öster om vägen. Bod 12 har visserligen en ålderdomlig karaktär, men den hörde inte ursprungligen hemma på Lapplatsen, eftersom den byggdes i Klippen 1911 och flyttades till Lapplatsen 1948.

Det är svårare att förstå varför bodarna 1–2 (dubbelboden längst till vänster i översta raden), 14–15 (dubbelboden i områdets östra del, i övre raden) och 16 (alldeles öster om 14–15) utelämnats i resolutionen. Förklaringen kan vara att skyddsföreskrifterna vilade på frivillig grund och utfärdades efter ansökningar av bodägarna själva. Ägarna av bodarna 2, 14, 15 och 16 saknas i den tidigare nämnda förteckning över ansökningar som Aslak Partapuoli skickade till Gunnar Westin 27 augusti 1948. Ägaren till bod 1 finns dock med i Partapuolis förteckning. Kanske var det inte praktiskt möjligt att utfärda föreskrifter för ena halvan av en dubbelbod?

Byggnadsminne diskuteras

Den 9 december 1960 infördes lagen om byggnadsminnen, som ersatte den tidigare lagen om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader. Riksantikvarieämbetet tog därför upp frågan om att förklara de tidigare skyddade bodarna på Lapplatsen med tillhörande markområde för

byggnadsminne.¹ Något mer verkar dock inte ha hänt förrän en bostadsinnehavare på Lapplatsen 1966 tog kontakt med Sorsele kommun för att höra sig för om möjligheten att få lån till modernisering av byggnaden, som användes som permanent bostad.² Sorseles kommunalbyggmästare Verner Larsson hade för sig att landsantikvarien skulle yttra sig över eventuella förändringar av bebyggelsen i kyrkstaden och vände sig således dit.³ I december samma år besiktigade Per-Uno Ågren Lapplatsen tillsammans med kommunalbyggmästaren. Per-Uno Ågren rapporterade efteråt att den aktuella byggnaden genom form och färgsättning avvek ”på ett synnerligen störande sätt” från den timrade bodbebyggelsen. Han menade att landsantikvarien inte kunde tillstyrka en modernisering av byggnaden som skulle leda till att den även fortsättningsvis skulle användas som permanent bostad. Det bästa, tyckte Ågren, vore om byggnaden helt enkelt avlägsnades. Det är oklart vilken byggnad

1 Brev till inskivningsdomaren i Västerbottens västra domsaga från riksantikvarieämbetet, daterat den 28 december 1962. ATA (kopia i VBM).

2 Skrivelse från Per-Uno Ågren till landsantikvarien, daterad 27 december 1966. ATA.

3 Notering adresserad till landsantikvarien, undertecknad av Per-Uno Ågren, daterad 21 november 1966. VBM.

det handlade om, men Per-Uno Ågren skrev att den låg ”omedelbart intill den sydligaste av de skyddade bodlängorna”.¹

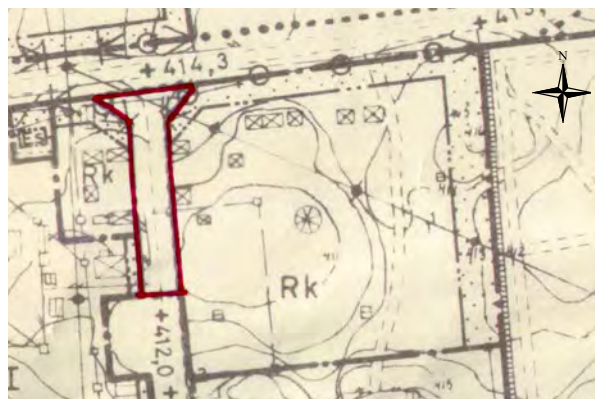
Nästa steg blev att landsantikvarien, som nu var Sune Zachrisson, skrev till Riksantikvarieämbetet och begärde att kyrkstadsområdet skulle besiktas.² Så skedde i mars 1968, när antikvarie Åke Nisbeth besökte kyrkstaden tillsammans med Sune Zachrisson. Även nu hade man synpunkter på bebyggelsen – i det PM som upprättades efter besiktningen konstaterades att det gula bräddhuset längst i öster inte gick att få bort. ”Enda möjligheten är att omfärga huset.”³ Man får ett intryck att det är ”bod 18” som tjänstemännen retade sig på, vilket innebär att det skulle kunna vara den som omnämns även i Per-Uno Ågrens skrivelse från 1966. Det stämmer dock inte med att den skulle ligga ”omedelbart intill den sydligaste av de skyddade bodlängorna”.

Frågan om en byggnadsminnesförklaring diskuterades också, men Riksantikvarieämbetet ställde sig negativt till detta. Byggnadsminneslagen fick nämligen bara tillämpas på byggnader, inte på miljöer, och kyrkstadens byggnader bedömdes i sig ha ett förhållandevis obetydligt kulturhistoriskt värde. Däremot var miljön av största värde. Riksantikvarieämbetet menade därför att området borde få skydd på kommunal nivå, i en särskild byggnadsplan.⁴

Kommunalt planskydd

Det blev alltså Sorsele kommun som fick arbeta vidare med frågan. 1974 fanns ett färdigt förslag till byggnadsplan, som antogs av kommunfullmäktige i Sorsele 18 december 1974 och fastställdes av länsstyrelsen i Västerbottens län 1975.⁵

Denna byggnadsplan är den plan som

Figur 18. Lapplatsen i Sorsele kommuns byggnadsplan. Det område som markerats med rött (vägen) omfattas inte av planen. Norrpil ditlagd av rapportförfattaren.

fortfarande gäller.⁶ I planen (figur 18) är kyrkstadsområdet (Ammarnäs 1:1 och en del av Ammarnäs 1:2) markerat som ”Rk”, vilket betyder ”Område för rekreation, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse”. I beskrivningen till planen sägs att vissa av byggnaderna ligger inom ett område som utgör skyddsområde enligt länsstyrelsens resolution av den 22 juli 1950, och att särskilda skyddsföreskrifter gäller för detta område. Planutformningen innebär att förändringar inom området endast får ske med tillstånd av byggnadsnämnden och efter landsantikvariens hörande. Vägen genom kyrkstadsområdet är undantagen från planbestämmelserna.⁷

Därmed hade Lapplatsen fått ett formellt skydd. Ungefär vid samma tid blev Ammarnäs samhälle, inklusive kyrkstaden, också klassat som en kulturhistoriskt värdefull miljö av riksintresse i den fysiska riksplaneringen.

Förnyade diskussioner

Sedan kulturmiljövården omorganiserats i mitten av 1970-talet blev Ammarnäs kyrkstad föremål för den nytillträdde länsantikvarien Karin Erikssons intresse. År 1977 påbörjade länsstyrelsen tillsammans med länsmuseum arbetet med en kulturhistorisk utredning av Ammarnäsområdet, vilket resulterade i en rapport som publicerades

1 Skrivelse från Per-Uno Ågren till landsantikvarien, daterad 27 december 1966. ATA.

2 Brev från landsantikvarie Sune Zachrisson till Riksantikvarieämbetet, daterat 9 januari 1967. ATA (kopia i VBM).

3 PM sammanträde 7 mars 1968, daterat 22 mars 1968, undertecknat av Sune Zachrisson. VBM.

4 Brev från Per-Olof Westlund å riksantikvarieämbetets vägnar till byggnadsnämnden i Sorsele, daterat den 9 maj 1968. ATA; VBM.

5 Beslut från länsstyrelsens planeringsavdelning. Fastställelse av förslag till ändring och utvidgning av byggnadsplan för centrala Ammarnäs inom Sorsele kommun, daterad 1975-12-30. LST.

6 Uppgift i mejl 2011-11-15 från byggnadsinspektör Ann-Catrine Magnusson, Sorsele kommuns samhällsbyggnadskontor.

7 Förslag till ändring och utvidgning av byggnadsplan för centrala Ammarnäs, utformat av VAB, upprättat 10 juni 1974 och reviderat 16 september 1974. Sorsele kommun, samhällsbyggnadskontoret.

1982. I denna konstateras att trakten kring kyrkan utgör en av länets värdefullaste kulturmiljöer, bland annat tack vare den samiska kyrkstaden med sina timrade bodar. Samtliga bodar presenteras också i rapporten.¹

I mars 1987 skickade Ammarnäs sameförening in en ansökan till Västerbottens museum om bidrag ur bygdeavgiftsedel för upprustning av bodarna.² Senare samma år beviljades föreningen också 60 000 kronor till renovering av bodar och övrig bebyggelse.³

Parallellt med detta väcktes det gamla byggnadsminnesärendet åter till liv, men något beslut blev aldrig fattat. Ett skäl till detta var att staten hade börjat engagera sig i kyrkstadsfrågan på ett mer övergripande plan. Hösten 2003 presenterade en statlig utredning (den så kallade kulturbebyggelseutredningen) ett delbetänkande om skydd av kyrkstäder. Där föreslogs att sju kyrkstäder, däribland den i Ammarnäs, skulle få ett områdesskydd i 4 kap. kulturminneslagen. Dessa kyrkstäder skulle inte samtidigt kunna vara byggnadsminnen.⁴ I avvaktan på riksdagens och regeringens avgörande beslöt länsstyrelsen 2003 att inte förklara Ammarnäs kyrkstad som byggnadsminne utan lägga ärendet till handlingarna.⁵

1 Sander (1982).

2 Kyrkstaden, Ammarnäs, Sorsele socken: PM gällande upprustningsarbeten på bodar, stugor och kåta, under-tecknat av Rolf SixtenSSon, Västerbottens museum, daterat 24 juni 1987. VBM.

3 PM angående byggnadsminnesförklaring av Ammarnäs kyrkstad, upprättad av byrådirektör G. Johansson vid kulturmiljöenheten vid länsstyrelsen i Västerbottens län, daterad 1988-10-20. LST.

4 *De norrländska kyrkstäderna (2003)*.

5 Länsstyrelsens beslut angående byggnadsminnesförklaring av Ammarnäs kyrkstad, Ammarnäs 1:1, Sorsele kommun, Västerbottens län, daterat 10 december 2003. Hos länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Ett oavslutat kapitel

Kulturbebyggelseutredningens förslag vann dock inte gehör hos de styrande. År 2009 överlämnade regeringen en skrivelse till riksdagen, med bedömningen att det inte fanns skäl att införa ett särskilt skydd för kyrkstäderna. I stället borde Riksantikvarieämbetet ges i uppdrag att genomföra en särskild satsning på information och kunskap om kyrkstäderna.⁶ När skrivelsen behandlades i kulturutskottet ställde sig ledamöterna bakom regeringens bedömning att något särskilt skydd för kyrkstäderna inte var ändamålsenligt. Utskottet föreslog därför att riksdagen skulle lägga skrivelsen till handlingarna.⁷ Så skedde också i mars 2010.⁸

Något nytt lagskydd för Lapplatsen i Ammarnäs är således inte aktuellt. Det kan vara värt att påpeka att länsstyrelsens resolution från 1950 bara innehåller skyddsbestämmelser för tio utpekade bodar. Bestämmelserna verkar heller inte ha fått någon strikt tillämpning – två av de tio utpekade bodarna har flyttats bort från området efter 1950. Det förefaller vara dags för en förnyad diskussion om hur Lapplatsen i Ammarnäs bäst kan skyddas.

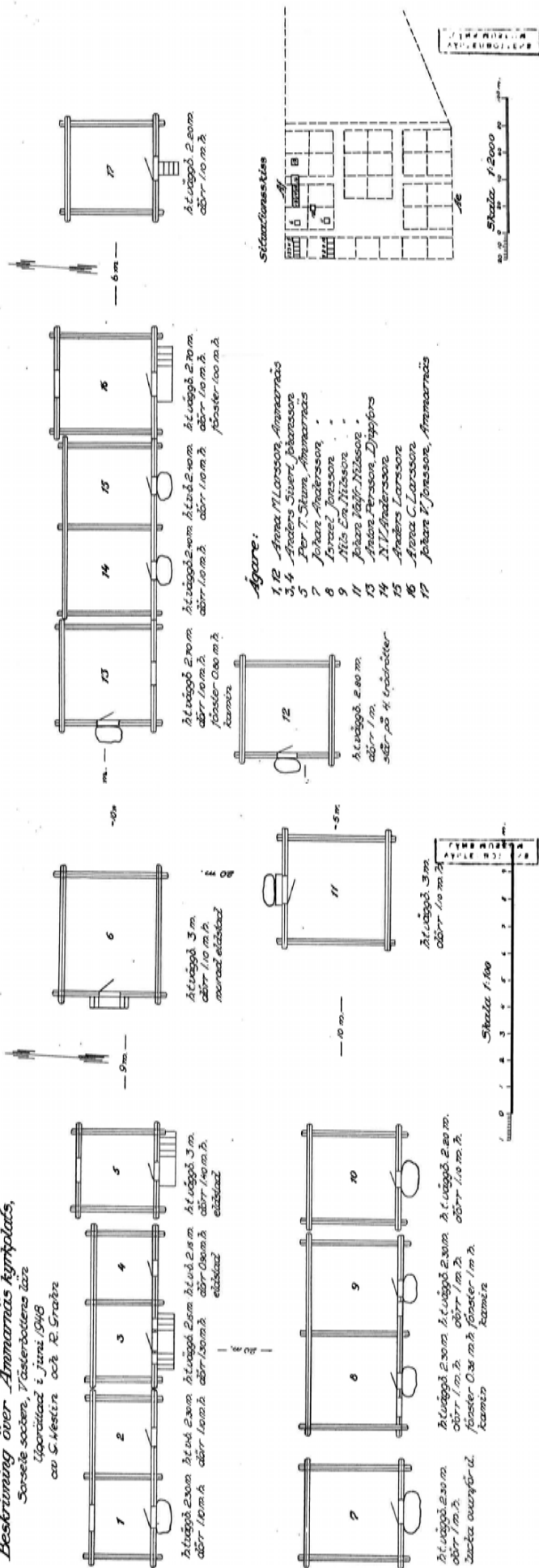
6 Regeringens skrivelse 2009/10:74: Vissa kulturmiljöfrågor. Sveriges riksdags webbplats.

7 Kulturutskottets betänkande 2009/10:KrU8: Vissa kulturmiljöfrågor. Sveriges riksdags webbplats.

8 Riksdagens protokoll 2009/10:85, onsdagen den 10 mars 2010. Sveriges riksdags webbplats.

Beskrivning öfver Ammannäs kyrkplats,

Sorsele socken, Västerbottens län
Upprättad i juni 1948
av S. Westin och R. Grahn

Figur 19. Uppmätning av Ammarnäs kyrkstad, gjord 1948 av landsantikvarie Gunnar Westin och R. Grahn, förvarad i Västerbottens läns museums arkiv. Uppmätningen är uppdelad på två blad som här har lagts bredvid varandra. Observera att avstånden mellan bodarna inte är skalenligt återgivna!

I ägareförteckningen kan det finnas ett fel.

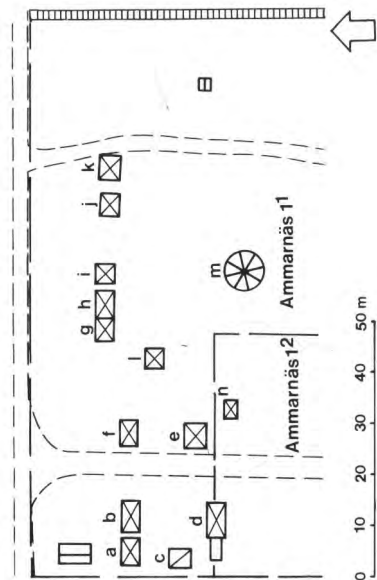
Enliat nutida bodinnehavare äade Israel

Jonsson både bod 8 och bod 9, medan Nils

Emanuel Nilsson ägde bod 10.

Bod 5 och 7 har sedermera flyttats bort från området. Bod 10 har fått en ny placering nedanför bod 1–2.

Jämför uppmätningen ovan med kartskissen i den kulturhistoriska inventeringen från 1982, som återges här intill! Dubbelbodarna anges där med en enda beteckning: $a=1-2$; $b=3-4$; $d=8-9$; $h=14-15$. Bod c är den flyttade bod nr 10. Boden n och kåtan m har tillkommit senare. Som synes saknas även boden k (den gula stugan) på uppmätningsskizzen ovan. Antagligen ansågs den inte höra till den genuina kyrkstadsbebyggelsen.

Lapplatsens byggnader

Avsikten med denna utredning har egentligen inte varit att beskriva de enskilda byggnaderna, men det förefaller ändå lämpligt att sammanställa vad som under arbetets gång framkommit om varje enskild bod och dess nyttjande.

Många som har dokumenterat Lapplatsen har numrerat byggnaderna, men nästan alla har hittat på egna system. Här redovisas två. I första hand numreras byggnaderna i enlighet med den uppmätning som landsantikvarie Gunnar Westin gjorde 1948 och som länsstyrelsens skyddsbeslut refererar till (figur 19). Dessutom anges inom parentes den lilla bokstav som används i museets kulturhistoriska utredning från 1982. Förhoppningsvis kommer detta att vara till hjälp för nästa person som ska dokumentera Lapplatsen.

Två av byggnaderna från 1948 års förteckning (5 och 7) finns inte längre kvar på Lapplatsen, men de tas ändå upp här. Tre byggnader har tillkommit efter 1948 och har därför fått nya nummer (18–20).

Förutom bodarna finns på Lapplatsen en torvkåta, uppförd 2010 av Ammarnäs sameförening. Den ersatte då en kåta som byggts 1965.

Inom området finns också ett par dass och ett

litet skjul som fungerat som rökeri. Intill vägen, sydväst om själva Lapplatsen, finns resterna av den pump där bodarnas innehavarna tidigare hämtade sitt vatten.

För att undvika att samma fotnoter ständigt återkommer presenteras de viktigaste källorna här. Uppgifterna om ägarförhållanden 1948 kommer från en förteckning som upprättades av Aslak Partapuoli.¹ Uppgifterna från 1969 kommer från en förteckning som upprättades av landsantikvarie Sune Zachrisson tillsammans med sameföreningens ordförande, Egon Emanuelsson.² Uppgifter om byggnadernas utseende 1982 är hämtade från museets och länsstyrelsens kulturhistoriska utredning.³ Övriga källor anges i fotnoter, liksom bilder som använts som källor. Muntliga källor framgår av texten.

1 Brev till landsantikvarien Gunnar Westin från Aslak Partapuoli 27 augusti 1948. VBM.

2 Ägareförteckning, upprättad av Sune Zachrisson tillsammans med Egon Emanuelsson, ordf. i Sorsele sameförening, vid besiktning den 18 juni 1969. Handlingen daterad 17 juli 1969. VBM.

3 Sander (1982)

Figur 20. Tidigt fotografi av nuvarande Lapplatsens västra del. Bilden visar bodarna 1–5 (övre raden) och 7–10. I bildens högra kant skimtar bod 11. En väg går nu rakt över Lapplatsen mellan bod 10 och 11. Bod 5 och 7 har flyttats bort från området och bod 10 står nu snett bakom bod 8–9. Att detta är en tidig bild avslöjas av att bodarna saknar fönster. Foto: Okänd/VBM (B 6867).

Figur 21. Bod 1–2, fotograferad 1967. Foto: Per-Uno Ågren/VBM (K 1326 30).

Figur 22. Bod 1–2, fotograferad 2011.

Bod 1–2 (a)

Boden är en timrad dubbelbod som tidigare har bestått av två delar med varsin ingång, men som byggts om till en enrummare med bara en ingång. På baksidan finns två fönster med fönsterluckor. I boden finns kamin.

År 1982 låg fortfarande trappsteg av skiffer framför båda ingångarna, men de har sedan dess ersatts med en trästege med ledstång vid högra ingången. På de allra äldsta bilderna har bodarna spåntak, men nu är taket täckt med torv.

Sven Göte Persson berättar att den vänstra boddelen i början av seklet ägdes av Anna Larsson (1875–1968). Hon var änka efter Jonas

Larsson i Granbyn, som dött 1931. Den högra delen ägdes av Sven Götes morbror, Anders Magnusson (1907–1988). Sven Götes föräldrar hade ingen egen bod, utan logerade tillsammans med Johan Nilsson (bod 11) under kyrkhelgerna.

Sedermera köpte Sven Göte den högra boddelen och la på torvtak för att det skulle bli svalare i boden, eftersom han använde den till att förvara torrkött, skohö med mera. I och med att han bara ägde den ena boden täcktes bara halva taket, som syns på figur 21. Anna Larsson sålde senare den vänstra boddelen till Sven Götes syster Inga, g. Mårtensson. Nu ägs hela dubbelboden av Inga Mårtensson, som är bosatt i Röros.

Figur 23. Bod 3–4 och 1–2 fotograferade från baksidan 2011. Jämför figur 25.

Figur 24. Bod 3–4, fotograferade 1967. Fönstret till vänster om dörren har satts igen. Foto: Per-Uno Ågren/VBM (K 1326 31).

Bod 3–4 (b)

Boden är en timrad dubbelbod. Liksom den föregående har den ursprungligen bestått av två skilda rum med varsin ingång, men sedermera har den byggts om till en tvårumsbod. Bara den vänstra ingången används. Boden saknade ursprungligen fönster (figur 20). Som framgår av figur 26 togs senare två fönster upp på ömse sidor om den vänstra ingången. Det ena av dem har sedermera satts igen, så att det nu bara finns ett fönster till höger om ingången, försett med fönsterlucka. På baksidan finns två fönster, också de med fönsterluckor (figur 23). År 1948 var taket täckt med spån, men åtminstone sedan 1967 har det varit täckt med plåt (figur 24). Boden är försedd med elström.

Det finns inga uppgifter om att de båda bod-

Figur 26. Bod 3–4 och 5, fotograferade 1948. Två fönsteröppningar har tagits upp i bod 3, men den vänstra är numera igensatt. Foto: troligen Gunnar Westin/VBM (A 875).

Figur 25. Övre bodraden fotograferad från baksidan 1948. Bakom bilen står den sedermera bortflyttade bod 5. Jämför figur 23. Foto: Gunnar Westin/VBM (A 1649).

delarna tidigare skulle ha haft skilda ägare. Enligt handlingar i VBM från 1948 ägdes dubbelboden då av Anders Sivert Johansson i Ranbyn (1870–1959). Detta bekräftas av dennes dotterson, Alf Anders Emanuelsson. Han berättar att Anders Sivert och hans hustru Ulrika aldrig skaffade något eget hus utan använde boden vid besök i Ammarnäs fram till någon gång på 1940-talet.

Alf Anders berättar också att boden överläts till hans bror Egon, som inredde den till ungarbostad. Sedan Egon avled 2009 är Alf Anders bodens ägare.

Bod 5 (bortflyttad)

Denna timrade enkelbod stod mellan bod 3–4 och vägen, men flyttades till familjen Skums gård i norra Ammarnäs. Boden stod med långsidan mot gaveln på bod 3–4. Boden var lite högre än de övriga och försedd med sovloft. På baksidan fanns ett fönster i nedre delen och ett mindre fönster mot sovloftet.

Aina Jonsson berättar att boden ursprungligen ägdes av hennes svärföräldrar, Georg och Maria Jonsson i Ranbyn. I början av 1930-talet skaffade de sig hus i Ammarnäs och hade därefter inte så stor användning av boden. När sedan familjen Skum kom flyttande norrifrån till Granbyn och inte hade någonstans att ta vägen skänkte svärföräldrarna boden till dem.

Susanna Andersson, dotter till inflyttaren Per Skum, säger att familjen fick boden några år efter

ankomsten till Granbyn, som ägde rum 1933 (jämför figur 12). Hon berättar att familjen gjorde i ordning sovloftet och även inredde boden med sängar, bord, spis och skåp. När familjen sedan byggde hus på norra sidan i Ammarnäs på 1960-talet fanns inte längre behov av en bod på Lapplatsen, varför denna flyttades till gården.

Bod 6 (f)

Detta är en av två bodar på Lapplatsen som är byggd av sågat virke. Byggnaden är i en och en halv våning och väggarna är isolerade med sågspån.¹ Taket är täckt med spån. Den dörrförsedda gaveln är riktad mot vägen som går över Lapplatsen. Ett fyrrutat fönster med fönsterlucka sitter på nedre långsidan, och ett snedställt fönster högt uppe under taket på den bakre gaveln.

Boden byggdes i början av 1900-talet, troligen kring 1920, för att fungera som fast bostad. När Göte Haglund på 1930-talet kom dit för att besöka ”mor Kristina” beskrev han boden som ”en liten stuga som krupit upp på fyra alnshöga stolpben”. Han fortsätter: ”När byggmästaren skulle bygga åt henne ville han prompt först lägga en riktig grund, men Kristina sa bestämt ifrån: ’Lapp int bo i stuga!’ Så hade det blivit detta lite underliga mellanting.”²

Kristina Forsvall berättar att hennes mormor,

1 Sander (1982).

2 Haglund (1980), s. 26.

Figur 27. Bod 6.

Kristina Mårtensson, bodde i boden tills hon dog 1949. Trots att hennes dotter var bosatt i Ammarnäs föredrog hon att bo i boden på Lapplatsen, där hon hade en kamin och en säng. Kristina Forsvall ärvde boden, och har sedermera givit bort den till brorsonen Tomas Forsvall.

Bod 7 (bortflyttad)

Denna timrade bod stod längst till vänster i den nedre raden väster om vägen som går över Lapplatsen, men har flyttats bort därifrån. Bodens stod med gaveln nedåt och hade ett fönster ovanför dörren. Bodens hade spåntak och var försedd med ett plåtrör till skorsten (figur 20), så

Figur 28. Bod 7, 8–9 och 10, fotograferade 1948. Flera bodar har nu fått fönster (jämför figur 20). Foto: Troligen Gunnar Westin/VBM (A 871).

det bör ha funnits en kamin. På senare bilder saknas plåtröret (figur 28).

År 1948 anges Johan Andersson i Ranbyn (1896–1980) som bodens ägare. År 1969 uppges att boden har flyttats från Lapplatsen till Torsten Anderssons gård i Ammarnäs. Torsten var son till Johan Andersson.

Ytterligare uppgifter om denna bod har inte efterforskats. Där boden tidigare stod finns nu ett vedskjul tillhörigt det bostadshus som står på samma gård (figur 29).

Bod 8–9 (d)

Boden är en timrad dubbelbod med spåntak och två dörrar. På de äldsta bilderna saknar bodarna fönster (figur 20), men därefter har ett fönster tagits upp till vänster om respektive dörr.

År 1948 anges Israel Jonsson som ägare till bodens vänstra del och Nils Emanuel Nilsson som ägare till den högra. Detta styrks möjligen av en intervju från 1980, enligt vilken Axel Nilssons (Emanuel Nilssons brors) bod ska ha suttit ihop med Israel Jonssons.¹ Nu levande informanter säger däremot att Israel Jonsson ägde hela dubbelboden 8–9, medan Emanuel Nilsson hade bod 10.

Israel Jonsson var renskötare i Granbyn (1897–1992). Sonen Sigvard, f. 1926, som själv blev renskötare i Idre, säger att fadern ägde hela

dubbelboden. Det var emellertid bara den ena halvan som användes, medan den andra stod tom. I bostadsdelen fanns två sängar samt en liten spis där man kunde koka sig kaffe och lite mat. Eftersom Israel Jonsson var ordningsman i lappbyn hade han ofta sammanträden i Ammarnäs och övernattade då i boden. Sigvard Jonsson berättar att han själv övernattat där under 1950- och 1960-talen.

År 2003 lades nytt spåntak på boden med bidrag från museet.² Dubbelboden ägs nu av tre yngre släktingar till Sigvard Jonsson: Cajsa-Lena Blind i Kiruna, Ingeborg Lindberg i Gargnäs och Greta Lantto i Jokkmokk.

Bod 10 (c)

Boden är en timrad enkelbod som på de äldsta bilderna hade spåntak (figur 20). Efter en period med plåttak är taket nu täckt med torv. Fönster saknas. Bodens stod ursprungligen till höger om bod 8–9, närmast vägen som går över Lapplatsen. Enligt Egon Emanuelsson flyttades den 1962 till sin nuvarande plats söder om bod 1–2.³

Boden ägdes tidigare av Egon Emanuelssons far, Nils Emanuel Nilsson, som var renskötare i Ranbyn (1904–1997). Nu ägs den av sonen Alf

² Dahlström (2003).

³ Ägareförteckning, upprättad av Sune Zachrisson tillsammans med Egon Emanuelsson, ordf. i Sorsele Sameförening, vid besiktning den 18 juni 1969. Handlingen daterad 17 juli 1969. VBM.

¹ DAUM KA1592, där bl.a. Axel Nilssons änka Alfild intervjuas.

Figur 29. Bod 8–9.

Figur 30. Bod 8–9 och 10, fotograferade under något av 1900-talets första decennier. Bod 10 står nu snett bakom bod 8–9, vänd åt andra hållet. Foto: Hilmer Zetterberg/VBM (B 6734).

Anders Emanuelsson, som också har bod 3–4. Den enkla boden används idag som förvaringsbod. Det smidda låset har enligt Alf Anders uppmärksammats som skyddsvärt av museet.

Bod 11 (e)

Boden är en stor, timrad bod i en och en halv våning. Den dörrförsedda gaveln är vänd mot norr. På söderväggen finns ett fönster i nedre delen och ett under taknocken. På västväggen finns ytterligare ett fönster. Samtliga är försedda med fönsterluckor. Taket är täckt med spån.

Figur 31. Bod 10.

År 1948 ägdes boden av Johan Valfrid Nilsson (1898–1979), renskötare i Ranbyn. Aina Jonsson menar att boden kan ha byggts av honom och hans hustru Anna, som var moster till Ainas make Anund. Johan och Anna byggde hus i Ammarnäs 1943 och hade därefter inte så stor användning av boden. År 1969 såldes den därför till skidfabrikanten David Ludvigsson i Tegsnäset, som ofta hade ärenden till Ammarnäs. År 1971 vände sig Ludvigssons till landsantikvarien med en ansökan om att få varmbona stugan med glasfibermatta och

Figur 32. Bod 11. I bakgrunden bod 6 och till höger en tydlig bortflyttad bod som bör ha stått ungefär där bod 12 nu står. Foto: Hilmer Zetterberg/VBM (J 5542).

Figur 33. Bod 11. I bakgrunden Sameföreningens nyrestaureerade kåta.

invändig panel, isolera golv och tak samt sätta in ytterligare fönster och en isolerad dörr. Detta godkändes.¹

Ludvigssons erbjöd för 25–30 år sedan Anund och Aina Jonsson att köpa stugan, vilket också skedde. Efter Anund Jonssons bortgång ägs boden nu av Aina Jonsson, som dock informellt har överlåtit den till sin dotter som bor i Jämtland.

Bod 12 (I; ditflyttad)

Boden hör inte till Lapplands ursprungliga bebyggelse. Det är en hög timrad bod som saknar fönster. Taket var tidigare täckt med spån², nu torv. Enligt ägarförteckningen från 1948 var den då nyuppsatt och ägdes av Anna M. Larsson, som även hade bod 1.

Av handlingen från 1969 framgår att det inne i boden finns ett plakat med texten: ”Byggt i Klippen 1911 på gränsen till Norrbotten, flyttad till Forsnäs 1930 och till Ammarnäs 1948”. Bodens

gick på auktion efter Anna M. Larssons död och ropades in av Ammarnäs sameförening för att användas som materialbod. Bodens är fortfarande i sameföreningens ägo.

Figur 34. Bod 12.

1 Skrivelse från David Ludvigsson, Granö, till Sune Zachrisson, daterad 2 juni 1971; skrivelse från Sune Zachrisson till Riksantikvarieämbetet, daterad 29 juni 1971; skrivelse från byggnadsminnesavdelningen, Riksantikvarieämbetet, till David Ludvigsson, Granö, daterad 22 juli 1971. Samtliga hos ATA.

2 Sander (1982).

Bod 13 (g)

Boden är en liten timrad enkelbod. Den dörrförsedda gaveln är vänd åt väster, medan den andra gaveln står mot långsidan på grannboden (14–15). Åt söder finns ett fönster med fönsterlucka. År 1982 var taket klätt med spån, men nu är det torvtäckt. 1982 var byggnaden också försedd med skorstensrör, men det är nu borta. Framför dörren finns en skiffertrappa med en enkel ledstång.

Såväl 1948 som 1969 anges Anton Persson i Djupfors som bodens ägare. Detta bekräftas av sonen, Göran Persson. Han berättar att det i boden fanns en spis, en utdragssoffa och en byrå. Där var också ett litet loft. Eftersom fadern 1938 eller 1939 köpte ett hemman i det närbelägna Djupfors kom boden därefter sällan till användning. Det hände dock att man sov över där i samband med kyrkhelger eller dans. Nu ägs boden av Göran Perssons systrar och en systerdotter.

Bod 14–15 (h)

Boden är antagligen den timrade dubbelbod som har bevarats i mest ursprungligt skick, eftersom den helt saknar fönster. Tidigare hade boden spåntak¹, numera torvtak. Två dörrar finns på sydsidan, en till respektive boddel. Framför dörrarna ligger trappsteg av skiffer.

År 1948 angavs att Nils Basilius Andersson

Figur 35. Bod 13.

ägde den vänstra delen av boden och Anders Larsson den högra. Nils Basilius (1862–1949) var renskötare i Ranbyn och svåger till Anders Larsson (1885–1976), som var nybyggare i Falträsk väster om Överstjuktan.

Nuvarande ägare är Arne Larsson, son till Anders Larsson. Han berättar att boden ursprungligen var en trippelbod som ägdes av tre syskon tillsammans. En av systrarna flyttade dock bort sin del, och kvar blev en dubbelbod där fadern ägde en del och fastern en. Boden består fortfarande av två separata rum och saknar kamin eller annan fast inredning. Under Arnes barndom på 1930- och 1940-talen använde familjen boden som tillfällig övernattningsbostad, främst i samband med årets tre kyrkhelger. I boden fanns då en utdragssoffa; annars låg man på renskinn. Mat

Figur 36. Bodarna 13 och 14–15.

¹ Fotografi från 1948 (VBM A 1645).

Figur 37. Bod 16.

lagades utomhus över öppen eld. Nu har dock boden knappast använts sedan 1960- eller 1970-talet.

En stock i underredet byttes genom museets försorg 2005.¹

Bod 16 (i)

Boden är en hög, timrad enkelbod som står med den dörrförsedda gaveln åt söder. Boden står med sin ena långsida mot östra gaveln på dubbelboden 14–15. På baksidan finns ett fönster. Taket är spåntäckt och framför dörren finns en farstubro av trä med räcke.

Gunnel Omma och Dan Ögren berättar att boden ursprungligen ägdes av Lars Israelsson (1876–1918), som var renskötare i Granbyn. Efter hans död övertogs boden av sonen Valfrid Larsson, som gifte sig med Anna, mor till Gunnel och Dan. Valfrid Larsson, Gunnels far, omkom 1936, och Anna blev senare sambo med David Ögren, som blev far till Dan. Gunnel Omma minns att boden användes när hon var barn i slutet på 1930-talet. Familjen kom då ned till Ammarnäs i samband med kyrkhelgerna. Annars hade man den fasta bostaden vid vår- och höstvistet i Jukkegaske. I boden fanns ingen fast inredning utom en kamin, där maten lagades. Under taket fanns ett sovloft där barnen fick ligga. Även Dan Ögren har ett vagt minne av att han låg i boden i en tvättlåda

¹ Dahlström (2005).

av näver när han var mycket liten, vilket innebär att boden användes ännu i början av 1940-talet.

David Ögren och Anna Larsson flyttade in i ett hus i Ammarnäs 1944 och hade därefter ingen större nytta av boden. Ännu 1948 anges dock Anna C[enobia] Larsson som bodens ägare. Därefter såldes boden till Knut Strandberg i Mjösjöby. Varken han eller hans hustru Alice är i livet, och inga försök har i samband med denna utredning gjorts att spåra de nuvarande ägarna.

Bod 17 (j)

Boden är en timrad enkelbod som saknar fönster. Den står en bit från övriga bodar med den dörrförsedda gaveln vänd mot söder. Framför dörren finns en träbro. Taket var 1982 spåntäckt, men är numera torvtäckt.

Boden har tidigare tillhört Johan Jonsson, som senare byggde den gula stugan (bod 18) intill. Det är osäkert hur gammal den här boden är. Valentin Jonsson, son till Johan, tror att pappan köpte den på 1930-talet eller tidigare. Det är dock oklart om boden då flyttades hit eller om den redan stod här. Sedan den gula stugan byggts intill fick den här boden fungera som förvaringsbod.

Boden såldes till familjen Renfjäll tillsammans med bod 18. Därefter har Renfjälls också använt den som förvaringsbod.

Bod 18 (k)

Denna bod är egentligen ingen bod utan ett litet gult bostadshus av bräder. Den står med den dörrförsedda gaveln mot söder. Framför dörren finns en uppbyggd träbro med en liten veranda. På

Figur 38. Bod 17.

*Figur 39. Bod 17 och 18, fotograferade 1948.
Foto: Gunnar Westin/VBM (A 1650).*

ömse sidor om dörren finns fönster med fönsterluckor. Undernocken sitter ytterligare ett fönster.

Stugan byggdes av Johan Jonsson (1902–1997), men det är oklart när. Den finns med på bilder från 1948 (figur 39). Däremot saknas den på kart-

skissen från samma år (figur 19), vilket antagligen beror på att den inte ansågs höra till den genuina bebyggelsen. Valentin Jonsson, son till Johan Jonsson, kan inte heller ange något exakt årtal för stugans tillkomst. Det kan ha varit på 1940-talet, men det kan också ha varit tidigare. I boden hade man en spis, ett bord och sängar. Där bodde familjen under kyrkhelger och ibland även annars tills föräldrarna byggde hus i Ammarnäs på 1950-talet.

Johan Jonsson sålde därefter stugan till Einar Renfjäll, systerson till hustrun Margareta. Einars bror Folke berättar att familjen hade ett hus i Nygård vid Tjulträsket, men att fadern Nils gick bort 1949 och att modern Maria därefter inte vill bo där mer än under sommaren. Innan isen la sig brukade hon flytta ned till Ammarnäs och under 1960-talet var detta hennes bostad i byn. Runt 1970 flyttade Maria Renfjäll till pensionärsbostad i Ammarnäs och sedan dess har stugan stått tom. Den har både elspis och vedspis, men strömmen är numera klippt och spismuren är utdömd. På vinden finns ett sovutrymme. Idag ägs stugan av Folke och Ingrid Renfjäll.

Figur 40. Bod 18 i förgrunden, bod 17 till vänster och bod 16 i bakgrunden till vänster.

Figur 41. Bod 19.

Bod 19 (n; ditflyttad)

Boden är en hög, timrad enkelbod utan fönster, hitflyttad från Giltjaur 1960. År 1982 var taket plåttäckt, men nu är det torvtäckt.

År 1969 angavs Johan Andersson som ägare till

boden (samma person som 1948 hade bod 7). I ett PM från museet 1987 angavs denne son, Karl Birger Andersson, som ägare.¹

Bod 20 (ditflyttad)

Boden hör inte till Lapplatsens ursprungliga bebyggelse, men har stått i Ammarnäs och nyttjats som kyrkbod. Det är en hög, ganska pampig dubbelbod vars nävertak hålls på plats med troer. Utanför de båda ingångarna finns en liten veranda. Inuti är väggtimret schablonmålat.

Marianne Nilsson berättar att boden tidigare stod på Einar Perssons gård i Ammarnäs och att den nyttjades av Sjulssons från Tjulträsk och Grahns från Biergenis. Bodan flyttades till Lapplatsen för ett tiotal år sedan och ägs nu av Ammarnäs sameförening.

Möjligen är detta samma bod om vilken det sägs i ett PM från museet (samma som omnämns under bod 19): "Johan Grahns har en dubbelbod som enligt uppgift stått bland de andra byggnaderna före flyttningen till lapplatsen. Önskar sätta upp denna bod någonstans bland de andra."

¹ Kyrkstaden, Ammarnäs, Sorsele socken: PM gällande upprustningsarbeten på bodar, stugor och kåta, under-tecknat av Rolf Sixtensson, Västerbottens museum, daterat 24 juni 1987. VBM.

Figur 42. Bod 20.

Källor

Tryckta bearbetningar

- Alner, Hjalmar (1916). "Sorsele-lapparnes vårmässa i Ammarnäs". *Från Bygd och Vildmark*, s. 27–47.
- Bergling, Ragnar (1955). "Kyrkstäder i Västerbottens län". *Västerbotten*.
- Bergling, Ragnar (1964). *Kyrkstaden i övre Norrland: kyrkliga, merkantila och judiciella funktioner under 1600- och 1700-talen*. Diss. Uppsala : Univ.
- Bygd och Vildmark*. Registret och vissa enskilda nummer har genomgåts.
- Dahlström, Peder 2003. *Takomläggning med hyvlad spån*. Lappstan, Ammarnäs. Västerbottens museum, uppdragsverksamheten.
- Dahlström, Peder 2005. *Reparation av underrede*. Ammarnäs kyrkstad. Västerbottens museum, uppdragsverksamheten.
- De norrländska kyrkstäderna* (2003). Delbetänkande från Kulturbemyndighetsutredningen. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Düben, Gustaf von (1989). *I Lappland 1868 och 1871: reseberättelse*. Umeå: Västerbottens läns hembygdsförbund.
- Düben, Lotten von (1991). *Lotten von Düben: i Lappland*. Stockholm: Alfabeta.
- Egerbladh, Ossian (1972). "Ur socknens historia". *Sorsele: fornålder och nutid* (David Nyström, red.).
- Eriksson, Karin (2001). *De norrländska kyrkstädernas förvaltning: förstudie med förslag rörande de kyrkstäder som ligger på kyrkans mark och har en levande kyrkstadssed*. Utredning gjord på uppdrag av länsstyrelserna i Västerbottens och Norrbottens län i samarbete med Luleå stift och kyrkstadsförsamlingarna.
- Haglund, Göte (1940). "En lappmarkskyrkas öden". *Från Bygd och Vildmark*, s. 103–118.
- Haglund, Göte (1980). *Med samer till fjälls*. Ingelstad: Aaja bokförl.
- Lappland.: Det stora svenska framtidslandet*. Under medverkan av John Bauer, E. Bore, Joh. A. Enander, Ax. Hamberg utg. av O. Bergqvist och Fredr. Svennonius.. (1906–1908). Stockholm. Innehåller ett foto av Ammarnäs där bodarna står på sin ursprungliga plats.
- Manker, Ernst (1936). *Vägen går krokigt: strövtåg i ett hörn av Lappland*. Stockholm: Hökerberg.
- Manker, Ernst (1947). *De svenska fjällapparna*. Stockholm: Svenska turistföreningens förlag.
- Samefolket*. Register och vissa enskilda nummer har genomgåts, utan att några uppgifter hittats om Ammarnäs kyrkstad.
- Sander, Annika (1982). *Ammarnäs: kulturhistorisk utredning*. Meddelande från Länsstyrelsen Västerbottens län 1982:4.
- Våra kulturmiljöer: program för kulturmiljövård i Sorsele kommun* (1996). Umeå: Västerbottens museum.
- Västerbotten*. Registret och vissa enskilda nummer har genomgåts.
- Wærner, Olof (1972). "Ur Sorsele kyrkokronika". *Sorsele: fornålder och nutid* (David Nyström, red.).

Elektroniskt publicerade bearbetningar

- Lundström, Kjell-Åke (u.å). *Samer och nybyggare i inlandet och fjällvärlden*. CD-skiva med utdrag ur kyrkböcker m. m.
- Sveriges släktforskarförbund. *Sveriges dödbok 1901–2009*. Version 5.0 (2010). CD-skiva.

Otryckta källor

Arkiv Digital

- Sorsele kyrkoarkiv, husförhörlängd 1854–1866, SE/HLA/1010185/A I/7.
- Sorsele kyrkoarkiv, husförhörlängd för Ammarnäs kapellförs. 1886–1895, SE/HLA/1010185/A I/13.
- Sorsele kyrkoarkiv, födelse- och dopbok 1844–1865. SE/HLA/1010185/C/3.

Sorsele kyrkoarkiv, födelse- och dopbok 1866–1890. SE/HLA/1010185/C/4.
Sorsele kyrkoarkiv, lysnings- och vigselbok 1816–1866. SE/HLA/1010185/E I/1.
Sorsele kyrkoarkiv, lysnings- och vigselbok 1866–1894. SE/HLA/1010185/E I/2.
Sorsele kyrkoarkiv, död- och begravningsbok 1816–1865. SE/HLA/1010185/E I/1.
Sorsele kyrkoarkiv, död- och begravningsbok 1866–1894. SE/HLA/1010185/F/1.

ATA (riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv)

Mapp ”Ammarnäs” med diverse handlingar rörande kyrkstaden från perioden 1950–1974.

DAUM

Inspelning BD0888: Sivert Andersson (1877–1970), inspelad 1966-06-18 av Per-Uno Ågren och Gunnel Sandström.

Inspelning BD5863: Johan Jonsson (1902–1997), inspelad 1989 av Olavi Korhonen och Elna Strömgren.

Inspelning KA1592: Alfild Nilsson (1910–2008), Maria Renfjäll (1899–1993) och Margareta Persson (?), inspelade 1980-02-11 av Elna Strömgren och E. Oskarsson.

Haglund, Thure. 1989. ”Kulturhistoria i Ammarnäs attraherar turisterna”. Västerb. Folkblad 1989-06-?.

Folkrörelsearkivet

Arkiv ”Ammarnäs by” (material insamlat av studiecirkel). Kyrkstaden omnämns i två nedtecknade berättelser, av Maria Renfjäll (1899–1993), och Johan Jonsson, (1902–1997).

Lantmäteriet

Karta över inägor under hemmanen Övre Gautsträsk och Bertejaur uti Sorsele socken och Västerbottens län; upprättad vid avvittring år 1902 av H. Hampusson Huldt (Z26-1:7).

Utdrag ur fastighetsregistret för Ammarnäs 1:1 och 1:2, gjort 2011-10-26.

Linköpings universitet, medicinhistoriska databasen på nätet

Sundhetskollegium, Årsberättelser från förste provinsialläkaren, Västerbottens län. 1858–1865, 1867–1869, 1881, 1883, 1885, 1889, 1891, 1892, 1894, 1896, 1897. Inget om Ammarnäs kyrkstad.

LST = Länsstyrelsen Västerbotten, kulturmiljöenhetens arkiv

Mapp ”Ammarnäs kyrkstad”.

Mapp: ”Underlagsmaterial för byggnadsminnesförklaring”.

Dessutom har länsstyrelsens planarkiv genomförts, utan att något nytt material anträffats.

Nordiska museet

Bildarkivet, digitalt arkiv på nätet (kopior av Lotten von Dübens bilder; inga bilder från Ammarnäs där).

De delar av bildarkivet som inte digitaliserats och lagts ut på webben har inte kontrollerats. Där bör bland annat finnas bilder från Lapplands tagna av Ernst Manker, eftersom sådana bilder finns med i hans bok ”Vägen går krokigt (1936).

Frågelistan Kyrkstad och kyrkhelg (nr 19) innehåller inga uppteckningar från Lappland, enligt uppgift från arkivarie.

Riksarkivet/SVAR:s digitala forskarsal

Brandförsäkringsverkets arkiv.

Domkapitlets i Härnösand arkiv, lappmarkshandlingar, kronologisk serie, SE/HLA/1010283/F/F IX a/6 (1856–1870).

Domkapitlets i Härnösand arkiv, protokoll, huvudserie. SE/HLA/1010283/A/A I a/38.

Domkapitlets i Härnösand arkiv, protokoll, huvudserie. SE/HLA/1010283/A/A I a/39.

Domkapitlets i Härnösand arkiv, visitationshandlingar, Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker 1750–1903. SE/HLA/1010283/F/F III bf:11.

Sorsele kyrkoarkiv, sockenstämmoprotokoll 1846–1867. SE/HLA/1010185/K I/5.

Sorsele kyrkoarkiv, sockenstämmoprotokoll 1868–1873, kyrkostämmoprotokoll 1874–1914. SE/HLA/1010185/K I/6.

Riksarkivet, material ej tillgängligt på nätet

Detaljframställning av Västerbottenslapparnas kåtor och flyttningssvågar inom övre delen av deras område. Kartbilaga IV till utredningar angående lappförhållanden i Västerbotten av C. Österberg, H. Jonasson och E. Bergström. Riksarkivet, Kommissioner och kommittéer nr 1766. Renbetes-delegerade 1913 (bl. 11–15), (kartavd. st. form.), placering 2007:02.

Ecklesiastikdepartementets konseljdatas, RA/1210.01.

Sorsele kommun, samhällsbyggnadskontoret

Förslag till ändring och utvidgning av byggnadsplan för centrala Ammarnäs, utformat av VAB, upprättat 10 juni 1974 och reviderat 16 september 1974. Karta med tillhörande beskrivning.

Sveriges riksdags webbplats

Kulturutskottets betänkande 2009/10:KrU8: Vissa kulturmiljöfrågor.

Regeringens skrivelse 2009/10:74: Vissa kulturmiljöfrågor.

Riksdagens protokoll 2009/10:85, onsdagen den 10 mars 2010.

Umeå universitetsbibliotek, gamla småtryckssamlingar

Förste provinsialläkarens berättelser från Västerbottens län, 1918, 1919, 1925, 1931–1949. Ett par rapporter finns från inspektioner i Ammarnäs (1939, 1943, 1947), men ingenting sägs om kyrkstaden.

Uppsala universitetsbibliotek

Plåtarna till Lotten von Dübens fotografier från Ammarnäs finns här och kan delvis studeras på nätet.

VBM=Västerbottens museum

Bildarkivet, digitala bilder på nätet har genomförts (se bilaga). Själva bildarkivet höll stängt under 2011, vilket gjorde att icke-digitaliserade bilder inte kunde eftersökas.

Mapp ”Ammarnäs kyrkstad” i ämbetsarkivet med diverse handlingar, framför allt från landsantikvariens verksamhet 1948–1970 samt upprustningsarbeten 1987–2005. I mappen ligger en del kopior av handlingar som finns i original i ATA:s mapp.

Missionär Gustaf Lundgrens dagböcker (som digitaliserats av museet) har skummats igenom utan att några uppgifter om kyrkstaden påträffats.

Nordiska museets lappmarksinventering – den kopia som finns hos VBM – har genomgått, utan att några uppgifter om Ammarnäs kyrkstad påträffats.

Muntliga informanter

Andersson, Susanna, Björkbacken (Tärna)

Emanuelsson, Alf Anders, Ammarnäs

Forsvall, Kristina, Lycksele

Jonsson, Aina, Ammarnäs

Jonsson, Sigvard, Idre

Jonsson, Valentin, Ammarnäs

Larsson, Arne, Norrsele

Nilsson, Marianne, Tjulträsk

Omma, Gunnel, Hemavan

Persson, Göran, Sorsele

Persson, Sven Göte, Ammarnäs

Renfjäll, Folke, Bergnäs (Vindeln)

Skum, Anders, Ammarnäs

Ögren, Dan, Ammarnäs

Ammarnäs sameförening har diskuterat ett utkast till rapporten vid ett möte och kommit med synpunkter, som infogats under rubriken ”En kär plats” på sidan 20.

Bilaga. Bilder i Västerbottens museums arkiv

Följande bilder med anknytning till Ammarnäs kyrkstad har hittats i Västerbottens museums arkiv. Eftersom fotoarkivet haft stängt för besök under 2011 har endast det digitala arkiv som är tillgängligt på nätet genomsköts. Bildtexterna är hämtade från museets arkiv, men ibland kompletterade. Bildnummer markerade med fet stil används i denna rapport.

A 29221. Vy över Ammarnäs med gamla kapellet och kyrkbodarna på sin gamla plats.

A 12459–63. Bodar 1954. Foto: Evert Larsson.

A 1645–1659. Bodar 1948. Foto Gunnar Westin (i rapporten: **A 1649, 1650, 1658**).

A 27 4–5. Ludvigssons härbre i kyrkstaden. 1972-11-07. Foto: Sune Zachrisson.

A 34960. Kyrkstaden, Sameföreningens kåta. 1969-06-18. Foto: Sune Zachrisson.

A 871–875. Bodar i Ammarnäs 1948 (bilder troligen tagna av Gunnar Westin) (i rapporten: **A 871, 875**).

Bild A 873 och A 874 föreställer bodar som inte kunnat lokaliseras på Lapplatsen.

B 3095. Familjen Skum utanför kyrkbod: Helena med barnen Brita, Ola och Ellen. Susanna sitter i Helenas knä. Foto: Gustav Lundgren 1938.

B 3100. Familjen Skum utanför kyrkbod: Helena med barnen Brita, Ola och Ellen. Susanna sitter i Helenas knä. Foto: Gustav Lundgren 1938.

B 3101. Liten flicka (troligen Susanna Skum) utanför kyrkbod. Foto: Gustav Lundgren 1938.

B 6734. Bodar på Lapplatsen. Hilmer Zetterberg

B 6867. Tidig bild på nuvarande Lapplatsen.

B 9237. Vy över Ammarnäs, med nya kapellet och kyrkstaden på ursprunglig plats. Jon Andersson, Grahns, Jon Anderssons bodar, Britta Majas, Ante Grundströms bodar, Ante Grundström, Ante Grundströms bagarstuga, Karl Petter G vedbod, Josefs bod, Karl Petter G visthusbod, Karl Petter, Karl Petters hölada, Paulus Månsson, Paul Månssons lappbod, Karl Petters ladugård och foderlada (danslokal), Antes lada, Gamla berggälla plus Josefs lilla gäla, Fälla (Josef B), Engelbert Berglunds stuga brann på 50-talet ?. Foto: Robert Lundgren.

BR 339. Vy över Ammarnäs med nya kapellet och med kyrkstaden på ursprunglig plats.

BR 2403 Lappbodarna på gamla platsen. Anna Alfrida Nilsson [bör vara Anna Alfrida Persdotter, g. Nilsson, 1896–] och Maria Rehnfjäll [bör vara Maria Kristina Andersdotter, g. Renfjäll, 1899–1949]

BR 11695 . Syskonen Grahns, kortet är taget i Lappstaden Ammarnäs en vårlördag 1925. Från vänster: Svea Akvelina (född 1914, död 1926 i TBC), Johan Ludvig (född 1921) bosatt i Ammarnäs och Anders Georg (född 1916) gift med Edla Maria Stinnerbom, Kittelfjäll (född 30/8 1916, död 17/7 1981). Bara en bit syns av boden, som inte har kunnat identifieras.

J 5177. Samma som BR 2403, men av bättre kvalitet och med utförligare bildtext. Samiska bodar i Ammarnäs, till vänster Anna Alfrida Persson, gift Nilsson, till höger Maria Andersson gift Renfjäll. De samiska bodarna låg nedanför kyrkan vid nuvarande Georg Grundströms gård. Längst bak till vänster syns gavel och tak på Karl Peters stuga och framför den vedboden. Intill dessa till höger ligger Georg Grundströms gamla bagarstuga (nu upprustad). Hitanför bagarstugan syns Georgs bod. Foto: Hilmer Zetterberg.

J 5542. Johan Nilssons bod i förgrunden, bakom den Kristina Johanssons bod. Foto: Hilmer Zetterberg.

K 1326 2–35. Bodar 1967-06-26. Foto: Per-Uno Ågren (i rapporten: **K 1326 2, 15, 31**).

SB 871–877. Auktion i kyrkstaden 1934. Foto: Ossian Olofsson.

Länsstyrelsen Västerbotten
Storgatan 71 B, 901 86 Umeå

www.lansstyrelsen.se/vasterbotten
vasterbotten@lansstyrelsen.se
090-10 70 00

ISSN 0348-0291